

Lapsi parisuhdeväkivallan kokijana

-

Rikosoikeudellinen asema

Marjut Lallukka

Rikosoikeuden syventävät opinnot

Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

11.4.2021

TURUN YLIPISTO Oikeustieteellinen tiedekunta

MARJUT LALLUKKA: Lapsi parisuhdeväkivallan kokijana – Rikosoikeudellinen asema
Pro Gradu, 63 s.

Rikosoikeus

Huhtikuu 2021

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check –järjestelmällä.

Tutkimusaiheena tässä pro gradu -tutkielmassa on vanhempien välinen parisuhdeväkivalta lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tarkoituksena on tutkia lapsen rikosoikeudellista asemaa silloin, kun lapsi altistuu vanhempiensa väliselle parisuhdeväkivallalle, mutta fyysinen väkivalta ei kohdistu lapseen itseensä. Aihe on aina ajankohtainen ja tärkeä, koska parisuhdeväkivalta on vakava rikos, ja sitä sivusta todistava haavoittuva lapsi kärsii väkivallasta väkivallan tekijän ja kohteen lisäksi.

Tutkimuksessani kritisoin rikosoikeudellisten oppien kautta sitä, miksi vanhempien välisen väkivallan tahallisuus, huolimattomuus, tai edes suojeluvastuun laiminlyönti, ei nykyainsäädäntöä tulkittaessa ulotu lapsen henkiseen pahoinpitelyyn tai vaihtoehtoisesti vammantuottamukseen, vaikka se tietyissä tilanteissa olisikin mahdollista. Esille nostetaan lapsen suojeluvelvollisuus, jota tarkastellaan hiljattain annetun hallituksen esityksen laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta HE 88/2018 kautta. Lisäksi tarkastelun alle otetaan lyhyesti lapsen vahingonkorvausoikeudellinen asema tutkimusaiheen mukaisessa kontekstissa.

Tutkielmassa halutaan selvittää, tulisiko lapsella olla asianomistajan asema kuvatussa tilanteessa nykyistä rikoslainsäädäntöä ja sen oppeja tulkittaessa, ja millaisin lainsäädännöllisin toimin lapsen oikeus tulisi turvata. Tarkastelun alle otetaan Ruotsin lakiehdotus, Motion till riksdagen 2018/19:2267 Stärk barns rättigheter ja siitä seurannut säännösehdotus, joka astuu Ruotsissa voimaan vuoden 2021 aikana. Lopputuloksena ehdotetaan laintulkinnan muutosta sekä Ruotsin mallia vastaavia muutoksia Suomeen.

Avainsanat: rikosoikeus, lähisuhdeväkivalta, lasten oikeudet, asianomistaja, henkinen väkivalta

SISÄLLYS

SISÄLLYS.....	II
LÄHTEET.....	IV
LYHENTEET.....	VII
1. JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimusteema.....	1
1.2 Tutkimuskysymykset.....	3
1.3 Metodi ja lähteet.....	4
1.4 Tutkimukset rakenne.....	5
2. LÄHISUHDEVÄKIVALTA SUOMESSA.....	6
2.1 Lähisuhdeväkivallan erityispiirteet.....	6
2.2 Lähisuhdeväkivalta ja lainsäädäntö.....	10
2.3 Lapsen oikeudellinen asema.....	14
2.4 Haavoittuva uhri	16
3. RIKOSOIKEUDELLISEN VASTUUN RAJAT.....	21
3.1 Pahoinpitely.....	21
3.1.1 Tahallisuus.....	24
3.1.1.1 Tarkoitustahallisuus, varmuustahallisuus.....	25
3.1.1.2 Todennäköisyystahallisuus.....	27
3.2 Vammantuottamus.....	31
3.2.1 Huolimattomuus.....	33
3.2.2 Vammantuottamus – KKO 1998:67.....	34
3.3 Epävarsinainen laiminlyöntirikos.....	37
3.4 Kehityssuuntia.....	41
3.4.1 Ruotsi, Motion 2018/19:2267.....	41
3.4.2 Ruotsi, SOU 2019:32.....	43

3.4.3 Lapsi väkivallan kokijana Suomessa.....	46
3.5 Kriminalisoinnista.....	48
3.6 Rikokseen perustuva korvaus.....	53
3.6.1 Korvaus Suomessa.....	53
3.6.2 Korvaus Ruotsissa.....	55
4. LOPUKSI.....	59
4.1 Tutkimustuloksista.....	59
4.2 Muutostarpeet lainsäädäntöön.....	62

LÄHTEET

Kirjallisuus

- Aaltonen, Anna-Kaisa – Auvinen, Maija, Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita 2009.*
- Ellonen, Noora – Kivivuori, Janne – Kääriäinen, Juha, Lapset ja nuoret väkivallan uhreina. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2007.*
- Eskonen, Inkeri, Perheväkivalta lasten kertomana. Tampere University Press 2005.*
- Fagerlund, Monica, Lähisuhdeväkivalta poliisin perheväkivaltatehtävillä. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 123. Juvenes Print 2016.*
- Fagerlund, Monica – Peltola, Marja – Kääriäinen, Juha – Ellonen, Noora – Sariola, Heikki, Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013: lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulu 2014.*
- Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. 4., uudistettu ja laajennettu laitos. Edita Publishing Oy 2018.*
- Hirvelä, Päivi, Rikosprosessi lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Talentum 2006.*
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17 2011.*
- Honkanen, Jussi – Syrjälä, Jaana, Lapsen oikeudet. Suomen YK-liitto 2000.*
- Honkatukia, Päivi, Heikompien asialla? Rikosten uhrien parissa työskentelevien näkemyksiä haavoittuvuudesta. Oikeus 2/2011, s. 199-217.*
- Karhuvaara, Marjatta – Kaitue, Sanna – Ruuhilahti, Susanna, Lähisuhdeväkivallan kartoittaminen ja siihen puuttuminen lastenvalvojan työssä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2013.*
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan, Yleinen rikosoikeus. 3. Uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2020.*
- Krug, Etienne – Dahlberg, Linda – Mercy, James – Zwi, Anthony – Lozano, Rafael, Väkiältä ja terveys maailmassa – WHO:n raportti. Terveyden edistämisen keskus 2005.*
- Laine, Matti, Kriminologia ja rankaisun sosiologia. 2., uudistettu laitos. Tietosanoma 2014.*
- Lamb, Michael, Children's testimony: a handbook of psychological research and forensic practice. 2nd edition. Malden, MA: J. Wiley 2011.*
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka, Rikosoikeus. Verkkoaineisto Talentum 2013-.*
- Lindman, Satu, Väkiältä kulttuurin perintö: sukupuoli, asenteet ja historia. Gaudeamus 2015.*

Melander, Sakari, Rikosoikeuden peruskysymyksiä. Unigrafia Oy 2015.

Montoya, Celeste, International Initiative and Domestic Reforms: European Union Efforts to Combat Violence against Women. *Politics & Gender* 5 2009.

Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi, Sukupuolistunut väkivalta: oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017.

Niemi - Kiesiläinen: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Juva 2004.

Notko: Väkivalta parisuhteessa ja perheessä. Jyväskylän yliopistopaino 2000.

Söderholm, Annlis – Kivitie-Kallio, Satu, Lapsen kaltoinkohtelu. 2., uudistettu painos. Duodecim 2012.

Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa: vastuuooppi. 3., uudistettu painos. Alma Talent Oy 2019.

Virallislähteet

HE 68/1966 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten rankaisemista koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.

HE 78/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 21 luvun 16 §:n muuttamisesta.

HE 88/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Prop. 2005/06:166. Regeringens proposition: Barn som bevittnat våld.

Oikeustapaukset

KKO: 1998:67. Vamman tuottamus, rangaistuksen mittaaminen, vahingonkorvaus – Korvattava vahinko: henkinen kärsimys.

RHO 17/140698. Törkeä pahoinpitely.

Internet-lähteet

Barn som bevittnat våld mot närstående.

<https://www.brottsoffermyndigheten.se/ersattning/brottsskadeersattning/barn-som-bevittnat-vald-mot-narstaende> (Luettu 8.2.2021).

Euroopan neuvosto tarkastelee naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa Suomessa.

https://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/euroopan-neuvosto-tarkastelee-naisiin-kohdistuvaa-vakivaltaa-ja-perhevakivaltaa-suomessa (Luettu 26.9.2020).

GREVIO's (Baseline) Evaluation Raport on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence FINLAND.

<https://rm.coe.int/grevio-report-on-finland/168097129d> (Luettu 26.9.2020).

Helsingin Sanomat 17.4.2019: Poliisille apulaisoikeuskanslerin moitteet. (Luettu 26.9.2020).

Regeringen vill göra det straffbart att utsätta barn för att bevittna brott.

<https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2021/03/regeringen-vill-gora-det-straffbart-att-utsatta-barn-for-att-bevittna-brott/> (Luettu 3.3.2021).

Straffrättsligt skydd för barn som bevittnar brott mellan närstående samt mot uppmaning och annan psykisk påverkan att begå självmord, SOU 2019:32.

<https://www.regeringen.se/4ada7e/contentassets/8ab4b9ab80784ad598d3259919130958/straffrattsligt-skydd-for-barn-som-bevittnar-brott-mellan-narstaende-samt-mot-uppmaning-och-annan-psykisk-paverkan-att-bega-sjalvmord-sou-2019-32.pdf> (Luettu 1.3.2021).

Stärk barns rättigheter: Motion till riksdagen 2018/19:2267.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/stark-barns-rattigheter_H6022267/html (Luettu 1.3.2021).

Tilastokeskus: Rikos- ja pakkokeinotilasto – Perhe- ja lähisuhdeväkivalta 2017.

https://www.stat.fi/til/rpk/2017/15/rpk_2017_15_2018-05-31_tie_001_fi.html (Luettu 10.6.2020).

Tutkimus: Suomi on naisille EU:n toiseksi väkivaltaisim maa.

<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000002714270.html> (Luettu 2.3.2021).

Vanhempien välinen väkivalta vahingoittaa lasta siinä missä iskut ja lyönnitkin.

<https://yle.fi/uutiset/3-6865976> (Luettu 24.11.2020).

LYHENTEET

Brb	Brottsbalk
CEDAW	Yhdistyneiden kansakuntien kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva sopimus
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
ETL	Esitutkintalaki
EU	Euroopan unioni
GREVIO	Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä
HE	Hallituksen esitys
HoITL	Laki holhoustoimesta
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta
Istanbulin sopimus	Euroopan neuvoston yleissopimuksen naisiin kohdituvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta
KKO	Korkein oikeus
LastensuojeluL	Lastensuojelulaki
LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
OK	Oikeudenkäymiskaari
PL	Perustuslaki
PTSD	Traumaperäinen stressihäiriö
Rikosuhridirektiivi	Direktiivi rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista
RL	Rikoslaki
VahL	Vahingonkorvauslaki
YK	Yhdistyneet kansakunnat
WHO	Maailman terveysjärjestö

1. JOHDANTO

1.1 *Tutkimusteema*

Tutkimusaiheena tässä pro gradu -tutkielmassa on vanhempien välinen parisuhdeväkivalta lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tarkoituksena on tutkia lapsen rikosoikeudellista asemaa silloin, kun lapsi altistuu vanhempiensa väliselle parisuhdeväkivallalle, mutta fyysinen väkivalta ei kohdistu lapseen itseensä. Aihe on aina ajankohtainen ja tärkeä, koska parisuhdeväkivalta on vakava rikos, ja sitä sivusta todistava haavoittuva lapsi kärsii väkivallasta väkivallan tekijän ja kohteen lisäksi. Lähi- ja parisuhdeväkivalta on yleistä Suomessa¹, ja usein perheeseen kuuluvat alaikäiset lapset altistuvat myös väkivallalle todistaessaan sitä kotona.² Lapset eivät kuitenkaan saa rikosoikeudellista suojaa, vaikka heille väkivallalla voi todellisuudessa olla pitkäkestoiset seuraukset psyykkisen sairastumisen vuoksi.³

Yhteiskunnallisessa keskustelussa parisuhdeväkivaltaa on nostettu nykyään enemmän esille. Suomessa oikeustieteellisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole pohdittu lapsen rikosoikeudellista asemaa tilanteissa, joissa lapsi ei itse ole fyysisen väkivallan uhrina. Aikaisempaa tutkimusta löytyy kyllä koskien lasta fyysisen pahoinpitelyn uhrina, sekä erilaisia tutkimuksia lapsen asemasta rikosprosessissa uhrina ja todistajana.⁴ Tämän lisäksi löytyy lääketieteen piiriin kuuluvia tutkimuksia väkivallan vaikutuksista lapsen mielenterveyteen, kun väkivaltaa kohdistetaan lapseen itseensä, sekä sellaisissa tilanteissa, joissa lapsi seuraa tilannetta vierestä.⁵ Tässä tutkimuksessa todistamisella ei tarkoiteta prosessioikeudellista todistamista. Termiä ”todistaa” käytetään synonyymina,

¹ Tilastokeskus 2018, s. 2.

² Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 221.

³ Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 223-224.

⁴ Ks. Hirvelä: Rikosprosessi lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa 2006, Lamb: Children’s testimony: a handbook of psychological research and forensic practice 2011, Aaltonen: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa 2009.

⁵ Ks. Söderholm – Kivitie-Kallio: Lapsen kaltoinkohtelu 2012.

kun tarkoitetaan lasta olemassa läsnä, kokemassa tai näkemässä väkivaltaa ilman, että fyysinen väkivalta kohdistuisi häneen itseensä. Lapsi voi olla väkivallan silminnäkijänä tai esimerkiksi kuulla väkivallanteon toisesta huoneesta.

Tutkimuksessani on tarve perehtyä rikosoikeuteen ja kritisoidaan sitä, miksi vanhempien välisen väkivallan tahallisuus, huolimattomuus, tai edes suojeluvastuun laiminlyönti, ei nykyainsäädännön valossa ulotu lapsen henkiseen pahoinpitelyyn tai vaihtoehtoisesti vammantuottamukseen. Esille nostetaan lapsen suojeluvollisuus, jota tarkastellaan hiljattain annetun hallituksen esityksen laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta HE 88/2018 kautta. Esityksellä pyritään saattamaan lapsen suojeleminen väkivallalta ja sen huomioon ottaminen viranomaisratkaisuisissa nimenomaan laissa mainituksi. Tutkimuksessa pohditaan, onko rikosoikeuden vastuuoppi osin vanhanaikainen, eikä arvioinnissa tämän vuoksi ole otettu lapsen asemaa tarpeeksi huomioon. Lapsi on erilaisessa asemassa kuin muut oikeussubjektit; lapsi ei pysty poistumaan rikospaikalta, eikä hänellä ole mahdollisuutta vaikuttaa asiaan. Lapsi voi joutua todistamaan vanhempiensa välistä väkivaltaa pahimmillaan vuosia ilman minkäänlaista mahdollisuutta päästä pois tilanteesta.

Lapsen oikeuksia ja lapsen kuritusväkivallan kieltämistä voidaan pitää historiallinen tausta huomioon ottaen yhä uusina asioina.⁶ Rikosoikeudessa lapsen asemaa vanhemmista riippuvaisena ei kuitenkaan ole vielä otettu huomioon silloin, kun lapsi todistaa vanhempiensa välistä väkivaltarikosta ja sairastuu sen johdosta psyykkisesti. Tutkielmassa halutaan selvittää, tulisiko lapsella olla asianomistajan asema kuvatussa tilanteessa, ja millaisin lainsäädännöllisin toimin lapsen oikeus tulisi turvata. Ruotsissa on hiljattain annettu lakiesitys, Motion till riksdagen 2018/19:2267 Stärk barns rättigheter, jossa lapselle vaaditaan asianomistajan asemaa vastaavassa tilanteessa, jossa lapsi on vanhempien välisen väkivallan kokijana, mutta häneen itseensä ei kohdisteta fyysistä väkivaltaa. Tutkielmassani tarkastellaan myös kyseistä lakiesitystä.

⁶ Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 219.

Lapsen oikeuksien kattava läpikäynti edellyttää rikosoikeutta laajempaa tutkimusta. Tämän vuoksi tutkimukseen on otettu lyhyesti katsaus siihen, minkälaisia vaihtoehtoja vahingonkorvausoikeus tarjoaa. Onko lapsella oikeus vahingonkorvaukseen, ja jos on, riippuuko vahingonkorvausten saaminen vanhempien välisen väkivallan käsittelemisestä tuomioistuimessa ja langettavasta tuomiosta? Lähisuhdeväkivallan kyseessä ollessa esille nousee myös kysymys vanhempien esteellisyydestä edustaa lastaan oikeudessa. Tutkimuksessa tuodaan esille Ruotsin rikosvahinkolain, brottsskadelag (Brb, 2014:322), 9 §, jonka mukaan lapsella on edellä kuvatun laisessa tilanteessa oikeus rikosvahinkokorvaukseen, sekä vahingonkorvausoikeuden viimeaikainen kehitys Ruotsissa. Arvioitavaksi tulee, voisiko tällainen Ruotsin malli toimia myös Suomessa.

1.2 Tutkimuskysymykset

Kuten edellä kohdassa 1.1 on esitetty, ensisijainen tutkimuskysymys on, mikä on lapsen rikosoikeudellinen asema tilanteessa, jossa lapsi altistuu vanhempiensa väliselle parisuhdeväkivallalle ja sairastuu sen johdosta psyykkisesti? Ensisijaisen tutkimuskysymyksen alakysymyksinä kysytään: miksi lapsi, lapsen erityisasema huomioon ottaen, ei ole tutkimuskysymyksen mukaisessa tilanteessa rikoksen uhri ja asianomistaja, vaikka hän altistuu väkivallalle ja sairastuu psyykkisesti? Tutkimuskysymystä pohditaan rikosoikeuden yleisten oppien pohjalta; mitä on tahallisuus ja mihin se ulottuu, ja mikä merkitys vanhemman suojeluvastuulla on, kun lapsi altistuu väkivallalle kotona? Miten huolimattomuus näyttäytyy tällaisessa tilanteessa? Lisäksi kysytään, onko teko tarpeellista ja mahdollista konstruoida pahoinpitelyyn tai vammantuottamukseen vai olisiko tarve jopa uudelle sääntelylle?

Lyhyehkön vahingonkorvausoikeudellisen katsauksen kohdalla nousee esiin kysymys, onko lapsi oikeutettu vahingonkorvauksiin syntyneestä vahingosta? Vahingonkorvausoikeudellisesti alakysymyksenä on, onko lapsen vahingonkorvaus riippuvainen siitä, että vanhempien välinen väkivalta on käsitelty tuomioistuimessa ja siitä on annettu langettava tuomio? Minkälaisia ongelmia lähisuhdeväkivallan erityispiirteet luovat korvauksen saamiseksi? Olisiko Suomessa mahdollisuus ottaa mallia Ruotsin rikosvahinkokorvauksesta, jossa valtio on korvaajana? Ruotsin rikosvahinkokorvauksen analysoimiseksi täytyy ensin tarkastella, miten asia on

naapurimaassa konstruoitu ja millaisia ongelmia korvauksen saamisen esteenä on lähisuuhdeväkivaltatapauksissa? Olisiko toimivin malli lisätä vahingonkorvauslakiin pykälä, jonka perusteella lapsen olisi nykyistä helpompi saada korvauksia?

Tutkimuskysymykset rajautuvat lapseen vanhempien välisen väkivallan kokijana. Tutkimuksessa ei käsitellä lapseen kohdistuvaa fyysistä väkivaltaa, ja lapsen oikeudellista asemaa näissä tilanteissa. Lisäksi aihe rajautuu koskemaan vanhempien välisen väkivallan vaikutuksia lapseen ja tutkimuksen ulkopuolelle rajautuvat muut lapseen lähisuhteessa olevat henkilöt. Itse rikosprosessia ei ole tarpeellista käsitellä tutkimuksessa.

1.3 Metodi ja lähteet

Tutkimuksessa on lainopillinen metodi, eli oikeutta tulkitaan ja systematisoidaan. Tutkimus on sikäli oikeuspositiivinen, että siinä tutkitaan voimassaolevaa oikeutta ja millainen asema lapsella nykylainsäädännön valossa on. Tiedonintressi on praktinen eli tutkimuksella pyritään lisäämään ymmärrystä voimassa olevasta oikeudesta. Rikosoikeudessa lainsäädännön kohdalla pysytään sanamuodon mukaisessa tulkinnassa. Vaikka tutkimuksessa käydäänkin paljolti läpi nykylainsäädäntöä, lainopillinen tutkimus ei jää kuitenkaan tähän. Tutkimuksessa kohdistetaan kritiikkiä ja tyytymättömyyttä lainsäädännön nykytilaan ja esille tuodaan lainopilliselle tutkimukselle tyypillinen de lege ferenda- kannanotto. Arvopohjana tutkimukselle on oikeudenmukaisempi oikeus. Tutkimuksen tarkennetuksi metodiksi voidaankin lukea kriittinen lainoppi.⁷

Tutkimuksessa tuodaan esille kansainvälistä kirjallisuutta ja osallistutaan oikeustieteelliseen keskusteluun. Oikeusvertailu Suomen ja Ruotsin lainsäädännön välillä muodostaa oman kokonaisuutensa. Tutkimus on pääpainoltaan oikeustieteellinen, mutta tutkimuksen kannalta on relevanttia ottaa mukaan monitieteellistä tutkimustietoa lääketieteen alalta lapsen psyykkistä sairastumista koskien. Lapsen haavoittuvuuden ja

⁷ Hirvonen 2011, s. 34, 51.

erityisaseman selventämiseksi viktimologialla eli uhriritieteellä on myös paikkansa tässä tutkimuksessa.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus on jaettu johdanto- ja yhteenvetokappaleiden lisäksi kahteen pääkappaleeseen. Tutkimus etenee siten, että ensimmäisessä varsinaisessa pääkappaleessa käsitellään lähisuhdeväkivaltaa Suomessa ottaen huomioon perheväkivallan, parisuhdeväkivallan ja kuritusväkivallan historialliset taustat Suomessa, sekä nykylainsäädäntö. Tämä on tutkimuksen kannalta tärkeää, koska lapsen uhri asema tulee esille todennäköisimmin vain silloin, kun hänen vanhempiansa välinen väkivalta tulee viranomaisten tietoon. Siksi onkin syytä tuoda selkeästi esille lähi- ja parisuhdeväkivallan kompleksisuus, erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan ja piiloväkivallan määrän osalta. Lisäksi käydään läpi lapsen haavoittuvuutta ja lääketieteellistä tutkimusta väkivallan vaikutuksesta lapseen. Kappaleen tarkoituksena on kuvastaa, miten lähisuhdeväkivalta ja lapsen asema on historiallisesti katsoen yhä uusi ja monimutkainen, lisääntyvän tietoisuuden valossa muutoksen keskellä oleva asia.

Toisessa varsinaisessa pääkappaleessa syvennyttään rikosoikeudellisen vastuun rajoihin. Kappaleessa käydään läpi tahallisuus, huolimattomuus, laiminlyönti ja vanhempien suojeluvastuu lapsesta. Eri kirjallisuuslähteitä käydään monipuolisesti läpi, ja niiden pohjalta esitetään kritiikkiä. Lisäksi tutkimuskysymyksen mukaista tilannetta sovitetaan nykylainsäädännön raameihin. Tämän lisäksi käydään kattavasti läpi Ruotsin lakiehdotusta, Motion till riksdagen 2018/19:2267 Stärk barns rättigheter, seurannut kehitys ja nykytilanne Ruotsissa. Luontevana seuraajana Ruotsin rikosoikeudelliselle kehitykselle otetaan silmäys Ruotsin vahingonkorvausoikeudelliselle puolelle, ja pohditaan minkälaisia mahdollisuuksia Suomessa olisi korvata lapselle aiheutunut vahinko. Lopuksi puntaroidaan Suomen halukkuutta muutokseen, rikoslain (RL, 39/1889) riittävyttä ja ehdotetaan kriminalisointiperiaatteiden valossa de lege ferenda-kannanottoa rikoslakiin.

Viimeisessä kappaleessa, käydään läpi tutkimustuloksia ja esitellään muutostarpeita lapsen oikeudellisen aseman huomioon ottamiseksi ja parantamiseksi tutkimukseni mukaisessa kontekstissa.

2. Lähisuhdeväkivalta Suomessa

2.1 Lähisuhdeväkivallan erityispiirteet

Maailman terveysjärjestön WHO:n mukaan väkivalta on: *”fyysisen voiman tai vallan tahallista käyttöä tai sillä uhkaamista, joka kohdistuu ihmiseen itseensä, toiseen ihmiseen tai ihmisryhmään tai yhteisöön ja joka johtaa tai joka voi hyvin todennäköisesti johtaa kuolemaan, fyysisen tai psyykkisen vamman syntymiseen, kehityksen häiriintymiseen tai perustarpeiden tyydyttämättä jättämiseen.”* Käsite pitää sisällään fyysisen voiman käytön, mutta myös vallan käytön, joka laajentaa väkivallan koskemaan myös mm. laiminlyöntiä ja tekemättä jättämistä, uhkailua, pelottelua ja psykologista hyväksikäyttöä. Merkille pantavaa on, että teon seurauksiin luetaan fyysisten vammojen ja kuoleman lisäksi psyykkiset vammat, kehityksen häiriintyminen ja perustarpeiden tyydyttämättä jättäminen.⁸

Kun väkivalta tapahtuu perheen sisällä, kyseessä on perheväkivalta. Parisuhdeväkivalta on parisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa, joka voi tapahtua myös perheen kontekstissa.⁹ Lähisuhdeväkivallalla taas tarkoitetaan väkivaltaa, joka tapahtuu läheissuhteessa; tällä tarkoitetaan avio- tai avoliitossa, tai sen jälkeen tapahtuvaa väkivaltaa, lapsiinkohdistuvaa väkivaltaa, sukulaissuhteessa tapahtuvaa ja myös lasten vanhempiinsa kohdistamaa väkivaltaa.¹⁰ Termeillä on merkitystä, koska esimerkiksi termistä perheväkivalta voi syntyä kuva, jossa tekijä ja uhri hämärtyvät, ja väkivalta mielletään koko perheen dynamiikkaan kuuluvaksi ongelmaksi. Kun väkivallasta halutaan päästä eroon, on ongelmallista, jos uhri ja tekijä on asetettu samalle viivalle. Termi lähisuhdeväkivalta tuo väkivallan paremmin esille koskemaan yksittäistä suhdetta perheestä erillisenä, mutta tämäkin termi voi hämärtää tekijän ja uhrin.¹¹ Termejä onkin kritisoitu, ja selkeämpänä vaihtoehtona on pidetty termejä, joissa tuodaan esille väkivallan kohde. Huomioon tulee

⁸ Krug – Dahlberg – Mercy – Zwi – Lozano 2005, s. 21-22.

⁹ Söderholm – Kivittie-Kallio 2012, s. 218.

¹⁰ HE 78/2010 vp, s. 3.

¹¹ Notko 2000, s. 8.

kuitenkin ottaa, että väkivalta ei ole välttämättä vain yhteen suhteeseen liittyvää, vaan sitä saattaa ilmetä useissa suhteissa yhtä aikaa. Tekijän ja uhrin roolit saattavat vaihdella myös saman suhteen sisällä.¹²

Tilastokeskuksen mukaan vuonna 2017 viranomaisten tietoon tulleissa perhe- ja lähisuhdeväkivaltarikoksissa uhri oli nainen 68,1 prosentissa tapauksia, ja syylliseksi epäilty mies 77,8 prosentissa tapauksia.¹³ Ruotsissa onkin käytössä termi ”våldet mot kvinno”, jossa selkeästi tuodaan esille nainen väkivallan uhrina.¹⁴ Suomessa yksi käytössä olevista käsitteistä on sukupuolistunut väkivalta, jolla halutaan sananmukaisesti tuoda esille väkivallan sukupuolittuneisuus. Väkivalta ei ole sukupuolesta erillinen ilmiö; naisiin kohdistuva väkivalta tapahtuu useimmiten kotona, ja tekijä on usein oma kumppani, kun taas miehet kohtaavat väkivaltaa julkisilla paikoilla.¹⁵ Väkivallan sukupuolittuneisuuden ymmärtäminen auttaa hahmottamaan monimutkaista väkivallan kenttää vaikutussuhteineen. Väkivallan hahmottamisessa yhtenä hyvänä välineenä toimivat tilastot.

Taulukko 1: Perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhrit 2010–2017 poliisin tietoon tulleissa rikoksissa

Uhrin ja epäillyn suhde/vuosi	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Yhteensä	5 768	9 660	10 053	8 802	8 245	8 794	8 757	8 281
Epäilty uhrin vanhempi	1 393	1 876	2 311	1 862	1 799	2 315	2 274	2 212
Sisarukset	288	574	572	586	486	505	507	498
Lapsi kohdistanut vanhempansa	289	510	505	469	487	470	502	484
Puolisoiden välinen yhteensä	2 469	4 444	4 424	3 805	3 572	3 581	3 554	3 069
...Aviopuoliso	1 548	2 780	2 765	2 387	2 196	2 105	2 219	1 983
...Avopuoliso	921	1 664	1 659	1 418	1 376	1 476	1 335	1 086
Entinen aviopuoliso	530	970	920	873	830	760	843	859
Entinen avopuoliso	606	979	1 014	948	885	915	840	850
Muu samassa taloudessa asuva	193	307	307	259	186	248	237	309

Lähde: Tilastokeskus 2018

¹² Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012, s. 218.

¹³ Tilastokeskus 2018, s. 1.

¹⁴ Notko 2000, s.7.

¹⁵ Niemi – Kainulainen – Honkatukia 2017, s. 11.

Yllä on Tilastokeskuksen taulukko perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreista vuosilta 2010-2017 poliisin tietoon tulleissa rikoksissa. Taulukko on jaoteltu uhrin ja epäillyn suhteen mukaan kunakin vuonna. Siitä ilmenee, että vuonna 2017 perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreja oli Suomessa yhteensä 8281. Puolisoiden välisiä väkivaltatapauksia oli yhteensä 3069, ja tapauksia joissa epäilty oli uhrin vanhempi 2212. Tämän lisäksi puolet näistä väkivaltatapauksista tapahtui henkilöiden välillä, jotka asuivat samassa asunnossa. Samasta tilastosta ilmenee, että vuoden 2011 rikoslain 21 luvun 16 § 2 mom. muutos (13.5.2011/441) syyteoikeudesta, jossa lievä pahoinpitely lähisuhteessa säädettiin virallisen syytteen alaiseksi, on lisännyt kirjattujen pahoinpitelyjen määrää. Vuonna 2010 perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreja oli tilastoitu 5768, kun taas vuonna 2011 luku oli 9660.¹⁶ Tilastot ovat suuntaa antavia, ja kattavat vain viranomaisten tietoon tulleet tapaukset. Piiloon jäävien tapausten lisäksi tilastoja lukiessa huomioon tulee ottaa se, että että vain osa tapauksista johtaa rikosprosessiin ja syyksilukemiseen. Voidaan kuitenkin sanoa, että Suomessa perheväkivalta on yhteiskunnallinen ongelma. Suomi onkin naisille Euroopan unionin (EU) toiseksi väkivaltaisim maa; joka toinen suomalaisnainen on kokenut väkivaltaa 15 ikävuoden jälkeen.¹⁷

Lähisuhdeväkivallan yhtenä ongelmallisimpana piirteenä voidaan pitää sen piiloon jäämistä; parisuhdeväkivallan todellista määrää on vaikea tutkia, koska se on suurelta osin piilorikollisuutta.¹⁸ Tämä johtuu muuan muassa siitä, että historiallisesti miesten naisiin kohdistamaa väkivaltaa on pidetty oikeutettuna, ja tällaista väkivaltaa ei ole pidetty rangaistavana ainakaan samalla tavalla kuin jos mies kohdistaa väkivaltaa toiseen mieheen. Valtio ja rikoslain yleiset opit ovat olleet epäsopivia torjumaan kyseisiä tekoja.¹⁹ Lähisuhdeväkivallan uhrit poikkeavat sukupuolen ja iän kohdalla muista väkivaltatapauksista lähisuhdeväkivallan uhrien ollessa suurimmassa osassa tapauksia naisia. Lähisuhdeväkivalta on poikkeavaa myös väkivallan toistuvuuden kannalta.

¹⁶ Tilastokeskus 2018, s. 2-3.

¹⁷ www-sivut: HS: Suomi on naisille EU:n toiseksi väkivaltaisim maa 5.3.2014.

¹⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 29.

¹⁹ Lindman 2015, s. 23.

Vuosien 2009-2017 välillä 6200 perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhria oli ollut uhrina vähintään kahtena eri vuonna, ja 1400 uhria kolmena. Perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhriksi voi joutua myös useamman kerran saman vuoden aikana.²⁰ Suomessa väkivaltaisessa parisuhteessa on elänyt yli 10 vuotta 27 500 naista parisuhdeväkivallan raaistuessa vuosi vuodelta.²¹

Lähisuhdeväkivallan toistuvuuden merkityksen ymmärtäminen on ollut ongelma viranomaisilla. Vuoden 2019 huhtikuussa poliisi sai moitteita apulaisoikeuskanslerilta. Syynä oli lähisuhdeväkivaltatapaus, josta poliisi ei ollut kirjannut rikosilmoitusta. Uhria ei ollut myöskään ohjattu avun pariin, vaikka poliisi oli tietoinen väkivallan toistuvuudesta. Poliisin mielestä rikosilmoituksen tekeminen ei olisi ratkaisut tilannetta, koska väkivallan teot jatkuvat joka tapauksessa. Apulaisoikeuskansleri kuitenkin painotti, että toistuvuus on ennemminkin merkki vakavan väkivallan riskistä ja edellyttää sekä rikosilmoituksen että riskiarvion tekemistä asianomistajaan kohdistuvasta väkivallan uhasta. Samalla painotettiin, että näytön saaminen parisuhdeväkivalta tapauksessa vaatii ripeyttä, koska ajan myötä uhrin alkavat tyypillisesti mitätöidä tapausta, ja painostuksen uhka kertomuksen muuttamiselle kasvaa.²²

Samankaltaisia tuloksia on saatu myös Poliisiammattikorkeakoulun tutkimushankeesta. Tutkimuksen perusteella ei voi päätellä, että poliisin kirjaamisessa olisi pahoja puutteita, mutta esille nousi kuitenkin seuraavia havaintoja kirjaamatta jättämisen syistä: *”Epäselvyys lievien pahoinpitelyjen asemasta virallisen syytteen alaisina rikoksina lähisuhteissa, samojen osoitteiden ja pariskuntien toistuminen poliisin asiakkaina, poliisin turhautuminen näihin ns. vakioasiakkaisiin ja sen kytkytyminen ajatuksiin rikosilmoituksen hyödyttömyydestä sen sijaan, että toistuva väkivalta ja hälytykset nähtäisiin riski-indikaattorina väkivallan raaistumiselle. Myös väkivallan molemminpuolisuus ja osapuolten humalatilasta johtuva tilanteen epäselvyys on mainittu*

²⁰ Tilastokeskus 2018, s. 4.

²¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 40-41.

²² HS: Poliisille apulaisoikeuskanslerin moitteet, 2019.

*syinä kirjaamatta jättämiselle sekä tutkimusaineistossa että Kaakkois-Suomen poliisin antamassa selvityksessä apulaisoikeuskanslerille.” Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksessa käy myös ilmi, että osa-aineistossa, joka koski lähisuhdeväkivaltaa kaikkiaan 17:ssä prosentissa tapauksia paikalla oli alaikäisiä lapsia, ja uhreista lapsia oli n. 5 prosenttia. Muun tutkimusaineiston mukaan: ”Väkivalta kohdistuu lapsiin jopa yleisemmin kuin aikuisiin, ja lapsiuhrien vähyys kertoo luultavasti siitä, ettei lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa raportoida hätäkeskukseen”.*²³

Väkivallan vakavuuden lisäksi naisiin kohdistuvan väkivallan kustannukset valtiolle ovat suuret: vuonna 2002 väkivallan kustannukset valtiolle olivat arviolta 91 miljoonaa euroa. Kustannukset jakautuivat terveydenhoidon, sosiaalitoimen ja oikeussektorin kesken. Vankilat aiheuttavat oikeussektorilla suurimmat kustannukset.²⁴ Parisuhdeväkivallan vahingollisuutta, uhreja ja valtion suuria kustannuksia ajatellen olisi entistä tärkeämpää löytää keinoja estää väkivallanteot jo ennakolta. Yhtenä tällaisena keinona voisi toimia lainsäädäntö.

2.2 Lähisuhdeväkivalta ja lainsäädäntö

Historiassa perhe- ja lähisuhdeväkivalta on pitkään jäänyt piiloon, koska sitä on pidetty perheen sisäisenä asiana. Antiikin ajoista saakka patriarkalisessa yhteiskunnassa miehen tärkeänä tehtävänä on pidetty kurin ylläpitämistä kotitaloudessa; isännän vastuulla oli pitää vaimo, lapset ja palvelusväki kurissa. Kotikuri oli sekä sosiaalisesti että institutionaalisesti hyväksyttyä, ja tämä näkemys jatkui vielä 1900-luvulle tultaessakin. Vaikka kuri nähtiinkin osin naista suojelevana, se piti yllä kaksinaismoraalia ja altisti naiset parisuhdeväkivallalle.²⁵ Naisten yhteiskunnallisen vaikutusvallan lisääntyessä myös naisiin kohdistuva väkivalta on noussut enemmän esille.²⁶ Parisuhdeväkivalta nousi poliittiseksi puheenaiheeksi kuitenkin vasta 1970-luvulla feministien aloitteesta.

²³ www-sivut: Lähisuhdeväkivallan etenemisessä rikosprosessiin esteitä. Haaste 2/2019.

²⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 45.

²⁵ Lindman 2015, s. 100-101.

²⁶ Lindman 2015, s. 44.

Kysymyksen esille nosto herätti tutkijoiden mielenkiinnon, ja aiheen tutkiminen on jatkunut ja kasvanut näihin päiviin saakka. Suomessa ensimmäisenä liikeyhteyteen parisuhdeväkivallan alueella oli pamfletti, jonka aiheena oli Väki- ja seksiväkivalta avioliitossa (1979).²⁷

Toisen aallon feminismi, ja erityisesti radikaalifeminismi, tulkitsee ”väkivallan liittyvän erottamattomasti sukupuolten valtasuhteisiin yhteiskunnassa.” Väki- ja seksiväkivalta ymmärrettiin rakenteelliseksi ongelmaksi, joka johtui yleisesti hyväksytyistä käytännöistä. Feministien esiintuomat uudet tutkimukset aiheuttivat lopulta muutoksia sekä lainsäädännössä että yhteiskunnassa: vuonna 1979 säädettiin Yhdistyneiden kansakuntien (YK) kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva sopimus (CEDAW, 68/1986), jonka Suomi ratifioi 1986, vuonna 1989 Suomi liittyi Euroopan ihmisoikeussopimukseen (EIS, 18/1990) ja vuonna 2010 Suomi hyväksyi Euroopan komission vuosiksi 2010-2015 laatiman tasa-arvostrategian. Strategian tavoitteena oli: *”Puuttua väkivaltaan ennakoivasti vaikuttamalla asenteisiin ja käyttäytymismalleihin, ehkäistä väkivallan uusiutumista, parantaa seksuaalisen väkivallan uhrien asemaa ja heille tarjottavaa kriisiapua ja tukea, kehittää keinoja tunnistaa ja puuttua haavoittuvassa asemassa olevien kokemaan väkivaltaan sekä lisätä viranomaisten ja ammattilaisten tietoa ja osaamista naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä ja uhrin auttamisesta.”*²⁸

Feministien saavutukset olivat merkittäviä. Vuonna 2011 EU:n jäsenvaltiot hyväksyivät Euroopan neuvoston yleissopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta (53/2015), niin kutsutun Istanbulin sopimuksen. Istanbulin sopimus on ensimmäinen sopimus, joka nimenomaisesti sääntelee naisiin kohdistuvaa sukupuolittunutta väkivaltaa.²⁹ Istanbulin sopimuksen tavoitteena on: *”suojella naisia kaikilta väkivallan muodoilta sekä ehkäistä ja poistaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa ja saattaa väkivallantekijät syytteeseen; edistää kaikkien naisten syrjinnän muotojen poistamista sekä naisten ja miesten välistä tosiasiallista tasa-arvoa,*

²⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 29.

²⁸ Lindman 2015, s. 47-49.

²⁹ Lindman 2015, s. 50.

myös voimaannuttamalla naisia; luoda laaja-alaiset puitteet, toimintaperiaatteet ja toimet kaikkien naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan uhrien suojelemiseksi ja auttamiseksi; edistää kansainvälistä yhteistyötä naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan poistamiseksi, ja tukea järjestöjä ja lainvalvontaviranomaisia sekä auttaa niitä toimimaan tehokkaasti yhteistyössä yhtenäisen lähestymistavan omaksumiseksi pyrittäessä poistamaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa. Jotta yleissopimuksen osapuolet panisivat sen määräykset tehokkaasti täytäntöön, yleissopimuksella luodaan erityinen seurantajärjestelmä.”

Tavoitteiden toteuttaminen toivotulla laajuudella on ollut haastavaa, eivätkä Istanbulin sopimuksen tavoitteet ole kaikilta osin toteutuneet. Euroopan neuvoston naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan torjunnan asiantuntijaryhmä GREVIO julkaisi 2.9.2019 raportin Baseline Evaluation Report Finland, jossa arvioitiin Istanbulin sopimuksen täytäntöönpanoa Suomessa. Suomi sai kehuja monista toimenpiteistään ja tasa-arvon edistämisestä, mutta parannuksia vaadittiin useilla alueilla, näistä vain muutamana esimerkkinä: ammattilaisten kouluttaminen, jotta he osaisivat reagoida riittävästi uhrien auttamiseksi, lapsen aseman huomioiminen ja järjestöjen tukeminen. Esille nousi myös sukupuolittuneen näkökulman vahvistaminen. Lisäksi tulisi ryhtyä toimeen tiedon keräämiseksi ja varmistaa uhrien tukeminen, sekä riittävät resurssit, jotta naisiin kohdistuvan väkivallan vastaista työtä voitaisiin toteuttaa.³⁰

Tutkimukseni kannalta tärkeitä painotuksia raportissa on muun muassa kohdissa suojele ja tuki lapsitodistajille, huoltajuus- ja tapaamisoikeudet ja henkinen väkivalta, jotka käsittelevät Istanbulin sopimuksen artikloita 26 ja 31.³¹ Raportin kohdan ”Suojaus ja tuki lapsitodistajille” mukaan lapsien, jotka ovat todistaneet perheväkivaltaa, raiskauksen tai muunlaista väkivaltaa tulee olla oikeutettuja ensisijaisen uhrin kanssa samoihin palveluihin. Raportin mukaan lapset, jotka muuttavat turvakoteihin äitiensä kanssa, ovat itsenäisiä asiakkaita ja heidän tulee saada tarvitsemaansa tukea ja apua, jotta he voivat

³⁰ www-sivut: Ulkoministeriön tiedote - Euroopan neuvosto tarkastelee naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa Suomessa 2.9.2019.

³¹ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 36-42.

käsitellä omia kokemuksiaan väkivallan todistajina ja väkivallalle altistujina.³² Raportissa on otettu hyvin esille lapsen itsenäinen asema asiakkaana. Lapsi altistuu perheväkivallalle väkivallan todistajana ja kokijana yhtäläillä kuin aikuinenkin, ja on näin yhtäläillä myös väkivallan uhri ja oikeutettu väkivallan uhreille kuuluviin palveluihin itsenäisenä subjektina. Lapsen aseman esille tuominen tässä yhteydessä on erittäin tärkeää, ja se voi lisätä tietoisuutta siitä, että myös lapsi on uhri perheväkivaltatilanteissa, vaikka fyysinen väkivalta ei kohdistuisikaan suoraan lapseen.

Kohdassa ”huoltajuus ja tapaamisoikeudet” GREVIO ottaa vahvasti kantaa tilanteisiin, jossa lapsi on joutunut todistamaan tilanteita, joissa toinen vanhempi on ollut väkivaltainen toista vanhempaa kohtaan. Raportin mukaan tällaiset tilanteet tulisi ottaa huomioon arvioitaessa väkivaltaa tehneen vanhemman huoltajuutta ja tapaamisoikeutta, ja joissakin tapauksissa edes valvottuja tapaamisia ei voitaisi järjestää. Raportissa todetaan, että lapset, jotka todistavat toisen vanhemman väkivaltaa toista vanhempaa kohtaan, voivat vahingoittua yhtä paljon, kuin jos he olisivat itse olleet väkivallan kohteena. Tämä on niin merkittävä tieto, että sen pitäisi velvoittaa lasten kanssa toimivia viranomaisia ottamaan väkivalta huomioon huoltajuus ja tapaamisoikeutta arvioitaessa.³³ Tällaisen tutkimustiedon valossa myös lapsen uhriasema väkivallan sivustakokijana on entistä selvempi.

Viimeisenä nostan esille raportin kohdan henkisestä väkivallasta. Raportissa todetaan, että henkistä väkivaltaa ei ole Suomen rikoslaissa selvästi kriminalisoitu, vaikkakin pahoinpitelyn, törkeän pahoinpitelyn, lievän pahoinpitelyn, vainoamisen ja pakottamisen tunnusmerkistöt osittain kattavatkin joitain henkisen väkivallan muotoja, joita usein koetaan perheväkivalta tapauksissa. Vaikka pahoinpitelyn tunnusmerkistö kattaa

³² www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 36. *“The obligation set out in this article is to ensure that whenever children have witnessed domestic violence, rape, sexual harassment or other forms of violence covered by the convention, the services provided to direct victims are also equipped to address the needs and rights of any child witnesses. (...) Children who move to shelters with their mothers are clients in their own right and receive counselling and support to help them deal with their experiences of witnessing or being exposed to violence.”*

³³ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 40. *“(…) children witnessing abuse by one parent against another can be as affected as much as if they had experienced it themselves.”*

tilanteen, jossa vahingoitetaan toista tekemättä fyysistä väkivaltaa, se kuitenkin koskee vain yksittäistä tilannetta eikä siis kata toimintatapaa johon Istanbulin sopimuksen 33 artiklalla tähdätään.³⁴ Istanbulin sopimuksen 33 artikla henkisestä väkivallasta edellyttää että: *”Osapuolet toteuttavat tarvittavat lainsäädäntö- tai muut toimet varmistaakseen, että henkilön henkisen eheyden tahallinen vakava vahingoittaminen pakottamalla tai uhkaamalla säädetään rangaistavaksi.”* Raportissa todetaan, että Suomen voimassaoleva rikoslaki ei kata edellä mainitun artiklan edellyttämällä tavalla kaikkia tekoja, jotka vakavasti haittaavat tai heikentävät henkilön henkistä eheyttä. GREVIO kehoittaa Suomea tekemään tarvittavat lainsäädännölliset toimenpiteet, jotta laki vastaa paremmin Istanbulin sopimuksen viitekehystä.³⁵

GREVION raportti nostaa hyvin esille eräät vielä vuonna 2019 esiintyvät lainsäädännölliset puutteet sekä naisten ja lasten heikon aseman lähisuhdeväkivaltatapauksissa. Positiivisena kehityksenä voidaan kuitenkin nähdä pyrkimykset naisten- ja lasten aseman parantamiseen. Ymmärtämällä lähisuhdeväkivallan historiaa, sen erityiseπιirteitä ja siinä elävän lapsen asemaa, tarve lapsen aseman huomioimiselle uudella tavalla lähisuhdeväkivallan kontekstissa hahmottuu entistä selkeämmin.

2.3 Lapsen oikeudellinen asema

Lapsioikeus kehittyi sekä kansallisella, että kansainvälisellä tasolla 1900-luvun loppupuolella. Vuonna 1959 YK laati lapsen oikeuksien julistuksen, jonka hyväksymispäivä on myös lasten oikeuksien päivä. Julistus ei ollut kuitenkaan sitova, vaan sen kirjaamista sitovaksi lapsen oikeuksien sopimukseksi saatiin odottaa vielä kymmeniä vuosia.³⁶ Yhdistyneiden kansakuntien Lapsen oikeuksien sopimus (LOS, 60/1991) ja Euroopan ihmisoikeussopimus tulivat voimaan vasta 1990-luvulla. Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklassa todetaan, että: *”Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien*

³⁴ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 41.

³⁵ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 42.

³⁶ Honkanen – Syrjälä 2000, s. 31.

toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.” Lapsen edusta ja lapsen oikeuksien ensisijaisuudesta onkin tullut nykyainsäädännön kulmakivi. Lapsen etu tulee ottaa huomioon yleisen tason päätöksenteossa, ja yksilökohtaisessa päätöksenteossa useammasta oikeasta ratkaisusta tulee valita se, joka toteuttaa parhaiten lapsen etua.³⁷

Suomessa lapsioikeus oli kehittymätöntä aina 1970-luvulle saakka. Lapsen asemaa oli kyllä säännelty, mutta lapsi nähtiin ensisijaisesti vanhempainvallan kohteena, jonka yksityisoikeudellinen asema oli riippuvainen lapsen syntyperästä. Lakitekstissä lapseen viitattiin usein sanalla ”se”, ja 1970-luvulle saakka esimerkiksi lapsen ruumiillinen kurittaminen kasvatustarkoituksessa oli rankaisematta sallittu. Lapsioikeus kehittyi kuitenkin askel kerrallaan erilaisten lasta koskevien lakien voimaantulon myötä ja lapsi alettiin nähdä pikkuhiljaa objektin sijaan subjektina. Muutamia näistä kansallisista laeista olivat mm. isyyslaki, laki lapsen elatuksesta ja ensimmäinen täytäntöönpanolaki koskien lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta.³⁸ 2010-luvulle tultaessa lapsen oikeuksia ja lapsen asemaa on säännelty jo monissa eri laeissa, ja tämän lisäksi lapsen asema on säännelty suhteessa hänen huoltajiinsa sekä viranomaisiin, esimerkiksi lastensuojelulain kautta.³⁹

Lapsen asema on huomioitu myös Suomen perustuslaissa (PL, 731/1999). Perustuslain 6 §:n mukaan: *”Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystasoaan vastaavasti.*” Lapsi on kuitenkin niin sanotusti vallanalainen; mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä laajemmin aikuinen vastaa hänen asioistaan ja lapsen edun toteutumisesta. Vielä tänä päivänäkin lapsen nähdään vahvasti ”kuuluvan” vanhemmilleen.⁴⁰ Lapsen vallanalaisuus ja ”kuuluminen” vanhemmille jättävät lapsen hyvin haavoittuvaan asemaan, toisten vastatessa hänen etunsa toteutumisesta tai toteuttamatta jättämisestä. Vanhempien ja lapsen suhdetta pidetään tärkeänä, ja se on otettu lainsäädännössä huomioon. Laissa lapsen huollosta ja

³⁷ Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012, s. 50-51.

³⁸ Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012, s. 49.

³⁹ Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012, s. 48.

⁴⁰ Söderholm – Kivitiie-Kallio 2012, s. 51 ja 54.

tapaamisoikeudesta (HTL, 361/1983) 1 luvun 1 §:ssä ja 3 §:ssä sekä lapsen oikeuksien sopimuksessa 7 artiklassa tunnustetaan lapsen oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän huollettavana.

Aina lapsen etu ei ole kuitenkaan olla vanhempiensa huollettavana. Vallanalaisuudesta huolimatta lapsi ei ”kuulu” vanhemmalle eikä vanhempi omista lasta, ja lapsella on aikuisen tavoin oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Lapsen ruumiillinen kurittaminen on nykyainsäädännössä nimenomaisesti kielletty. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 1 luvun 1 §:n 2-3 momentissa säädetään: *”Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä. (...) Lasta ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä kohdella muulla tavoin loukkaavasti.”* Rikos- ja pakkokeinotilastojen mukaan lapsiin kuitenkin kohdistetaan väkivaltaa. Tämän lisäksi lapsien lukumäärä perheessä korreloi parisuhdeväkivallan raakuuden kanssa. Perheissä, joissa on yksi lapsi, väkivalta on lähinnä tavaroiden särkemistä. Lapsiluvun kasvaessa kahteen ja kolmeen lapseen, fyysinen pahoinpitely on tavallista ja lasten lukumäärän ollessa yli neljä mukaan tulee jo perheen ulosajot ja aikuisen ja murrosikäisten lasten fyysiset yhteenotot.⁴¹

2.4 Haavoittuva uhri

Viime aikoina on alettu kiinnittää enemmän huomiota tiettyjen rikosuhrien haavoittuvuuteen. Erityisen haavoittuviksi on tunnistettu varauksetta etenkin lapset, vanhuksat ja maahanmuuttajat, viimeisistä etenkin naiset.⁴² Haavoittuvuus on yhteydessä uhrikokemuksen seurauksiin; uhrin ollessa erityisen haavoittuva myös seuraukset ovat vakavammat hänen kohdallaan. Haavoittuvuus voi vaikuttaa ainakin kolmeen asiaan: *”Ensinnäkin se voi altistaa uhriksi joutumiselle, mutta käsitteenä se on laajempi kuin uhriksi joutumisen riski. Toiseksi se vaikuttaa siihen, tarvitseeko henkilö uhrikokemuksen seurausten käsittelyyn apua, tukea tai neuvontaa ja kolmanneksi siihen, saako hän sitä.*

⁴¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 40-41.

⁴² Honkatukia 2011, s. 199.

Toinen ja kolmas ulottuvuus liittyvät läheisesti siihen, että uhriksi joutumiselle annetut merkitykset vaihtelevat yksilöllisesti, kuten myös siihen, näkevätkö ulkopuoliset yksilön legitiiminä rikoksen uhrina.”⁴³

Lapsen haavoittuvuus on helppo ymmärtää. Lapsi on altis uhriksi joutumiselle sekä aikuisesta riippuvaisen asemansa, että fyysisen ja psyykkisen suojattomuutensa vuoksi. Lapsi tuskin pystyy yksin käsittelemään traumaattisia kokemuksia. Kysymys legitiimistä rikoksen uhrista nousee myös esille; lapsen kokiessa sivusta parisuhdeväkivaltaa lapsen hyvinvoinnista huolehditaan sosiaaliviranomaisten taholta eikä lasta pidetä rikoksen uhrina rikosoikeudellisessa mielessä. Haavoittuvuudella voi olla vaikutusta myös tapauksen rikosprosessissa etenemiseen esimerkiksi siksi, että uhri ei ole kykenevä kertomaan uskottavasti tapahtumista. Tämä liittyy ideaaliuhrin käsitteeseen, jossa uhri nähdään täysin viattomana ja rikokseen syyttömänä. Kun uhri ei sovikaan ideaaliuhrin muottiin, uhrin uskottavuus voi joutua kyseenalaiseksi.⁴⁴ Lapsi vastaa kyllä viattomuudessaan ideaaliuhria, mutta lapsen haavoittuvuus tulee esille myös tässä suhteessa lapsen kertomuksen uskottavuuden arvioinnissa: mitä pienempi lapsi, sitä vähemmän painoarvoa kertomukselle voidaan yleensä antaa.

Lapsen todistamalla väkivallalla voi olla lapselle hyvin vakavia seurauksia. Pieni lapsi samaistuu vanhempiinsa. Toisen vanhemman väkivallan kohdistaminen toiseen vanhempaan voi olla seurauksiltaan jopa vakavampaa kuin lapseen itseensä kohdistunut väkivalta. Väkivallalle altistuneilla lapsilla on tutkitusti havaittu sekä lukuisia psyykkisiä että fyysisiä oireita. Tällaisia oireita ovat esimerkiksi posttraumaattinen stressireaktio (PTSD), pelkotilat, ahdistuneisuus, syömishäiriöt, keskittymisvaikeudet, itsetunnon aleneminen ja aggressiivinen käytös.⁴⁵ Tilanteessa, jossa lapsi todistaa vanhempiensa välistä parisuhdeväkivaltaa, lapselle aiheutuu useita päällekkäisiä stressitiloja; väkivallan näkemisen lisäksi lapsi pelkää vanhempiensa olevan fyysisessä vaarassa. Lapsi tulkitsee tilanteen usein hengenvaaralliseksi ja tuntee pelon lisäksi avuttomuutta väkivallan

⁴³ Honkatukia 2011, s. 201, ks. Lindgren – Pettersson – Hägglund 2004, s. 20.

⁴⁴ Honkatukia 2011, s. 201-202.

⁴⁵ Karhuvaara – Kaitue – Ruuhilahti 2013, s. 23.

lopettamiseksi. Vanhempien väkivallan todistaminen on lapselle traumatilanne, joka voi aiheuttaa samanlaisia reaktioita kuin muutkin kuolemaan ja vahingoittumiseen liittyvät traumatilanteet, kuten esimerkiksi äkilliset kuolemantapaukset, tulipalot ja liikenneonnettomuudet. Tämän lisäksi lapsen todistama perheväkivalta on yleensä jatkuvaa eikä yksittäinen kokemus. Tällaisia kumulatiivisia traumakokemuksia kutsutaan II tyypin traumaksi.⁴⁶

Perheväkivaltaa sivustaseuraavan lapsen psyykkisen haavoittuvuuden vuoksi myös väkivallan teot ovat erityisen haavoittavia. Lapselle voi kehittyä edellä mainittu traumaperäinen stressihäiriö PTSD eli post-traumatic stress disorder. Traumaperäiseen stressihäiriöön liittyy useita erilaisia oireita, yleisimpinä mieleen palautuvat muistot tapahtumista ja niiden aiheuttamat painajaisunet, pelot ja ahdistus, kohonnut vireystila ja voimakkaat raivokohtaukset. Toiset lapset taas pyrkivät sulkemaan muistot ja tilanteet pois, jolloin lapset saattavat olla tunnereaktioiltaan hyvin niukkoja, turria ja eristyneitä. Traumaperäistä käyttäytymistä on havaittu jo yksivuotiailla väkivallalle altistuneilla lapsilla. Lapsen oma kokemus tilanteesta vaikuttaa PTSD-oireiden ilmenemiseen; jos lapsi on kokenut väkivallan hengenvaaralliseksi ja pelännyt joko toisten tai itsensä vahingoittumista, väkivallan todellisella vakavuudella ja sillä, kohdistuiko se lapseen itseensä vai oliko hän väkivallan todistajana, ei ole väliä.⁴⁷ Lapsen kokeman trauman ja oireiden lisäksi lapsella saattaa olla jatkuva huoli omasta vanhemmastaan ja lapsi voi joutua huolehtimaan vanhemmasta esimerkiksi puhelinsoitoin ja tarkistamalla vanhemman tilanteen. Trauma, univaikeudet ja tunne-elämän vaikeudet voivat johtaa kaverisuhteiden vaikeutumiseen, unohtelemiseen ja koulumenestyksen huononemiseen.⁴⁸

Kun lääketieteellisten tutkimusten tuloksia tarkastellaan, voidaan selkeästi huomata lapsen erityinen haavoittuvuus ja väkivallan negatiiviset vaikutukset lapsen terveyteen. Jo väkivallan todistaminen sivusta on lapselle traumaattista. Kun väkivallan kohteena on

⁴⁶ Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 223.

⁴⁷ Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 224.

⁴⁸ Karhuvaara – Kaitue – Ruuhilahti 2013, s. 23.

vielä lapsen oma vanhempi ja väkivalta on toistuvaa, lapsen psyykinen terveys voi kärsiä laaja-alaisesti ja vaikutukset voivat jatkua aikuisuuteen saakka. Lapselle voi aiheutua väkivallan seuraamisesta korjaamatonta haittaa, mutta kukaan ei kuitenkaan korvaa lapselle aiheutuvaa vahinkoa. Epäkohta on asiantuntijoiden tiedossa. Viola Väkivallasta vapaaksi ry:ssä halutaan parantaa lapsen asemaa ja saada lapseen kohdistuvat haitat huomioiduksi. Tilanteeseen soveltuvat lakipykälät ovat tällä hetkellä niin monimutkaisia, että vaikka lapsi periaatteessa voisi saada korvauksia, näin ei kuitenkaan käytännössä tapahdu. Asiantuntijat haluavatkin lainsäädäntöön perheväkivallasta kärsiville lapsille tunnustetun aseman.⁴⁹

Tässä luvussa on esitetty lähisuhdeväkivallan ja lapsen oikeuksien erityispiirteitä, sekä historiallisia ja lainsäädännöllisiä raameja. Tarkasteltaessa esitettyä tutkimustietoa esiin nousee monta lapsen oikeuksien kannalta huomioon otettavaa seikkaa: lähisuhdeväkivallan uhri on useimmiten nainen, tekijä mies, teot ovat toistuvia ja sama uhri voi joutua lähisuhdeväkivallan kohteeksi useita kertoja. Väkivallan teot eivät tule viranomaisten tietoon, viranomaiset eivät aina tunnista lähisuhdeväkivaltaa tai ovat haluttomia puuttumaan siihen ja lievää pahoinpitelyä ei tunnisteta virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi. Kun otetaan huomioon nämä lähisuhdeväkivallan erityispiirteet sekä perheväkivalta historiallisesti hyväksyttävänä perheen sisäisenä asiana, lapsi muuttuu rikosoikeudellisesti ikään kuin näkymättömäksi kärsijäksi aikuisten maailmassa. Lapsen ohjaaminen ainoastaan sosiaalihuollon piiriin voi johtua esille tuodusta lapsioikeuden kehittämättömyydestä ja sen historiallisesta jatkumosta, jossa lapsi nähdään ikään kuin vanhemmilleen kuuluvana itsenäisen subjektin sijaan. Todellisuudessa lapsi on kuitenkin edellä esitetysti usein paikalla todistamassa väkivaltaa, ja sen vaikutukset voivat olla lapselle pahimmillaan samat kuin jos väkivalta kohdistuisi lapseen itseensä.⁵⁰ Väkivallan tyypillisesti toistuessa pitkän ajanjakson kuluessa lapsi joutuu psyykkisesti hyvin vahingolliseen tilanteeseen.

⁴⁹ YLE 2013: Vanhempien välinen väkivalta vahingoittaa lasta siinä missä iskut ja lyönnitkin.

⁵⁰ Söderholm – Kivitie-Kallio 2012, s. 224.

Lapsen haavoittuvuutta, oikeuksia ja lapsen etua pohdittaessa huomataan, että sosiaalitoimen ottaessa vastuun lapsesta, lapsi jää tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa vahingonkorvaus- ja rikosprosessin ulkopuolelle. Ottaen huomioon lapsen haavoittuvuuden, vanhempien suojeluvastuun sekä lapsen kokeman väkivallan seuraukset, esiin nousee kysymys, voidaanko tällaisessa tilanteessa todella ohittaa lapsen uhriasema ja rikosoikeudellisesti todeta, että vanhempi tai vanhemmat eivät ole toimineet tahallisesti tai edes huolimattomasti suhteessa lapseen? Asiaa voidaan ajatella myös toiselta kannalta kriminalisointiperiaatteiden valossa: tulisiko rikosoikeudellisten keinojen olla viimesijaisia lapsen oikeuksia turvatessa ja ovatko nykyiset sosiaalipuolen toimet lapsen oikeuksien kannalta riittäviä? Rikosoikeuden kattavuuden ja toteutumisen ei pidä riippua siitä, kuka on uhri ja kuinka hyvin hän pystyy suojaamaan ja vaatimaan oikeuksiaan. Rikosoikeudellisen vastuun rajoihin perehdytään seuraavassa pääkappaleessa.

3. Rikosoikeudellisen vastuun rajat

3.1 Pahoinpitely

Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan väkivalta sisältää fyysisen väkivallan lisäksi myös psyykkiset vammat, kehityksen häiriintymisen ja perustarpeiden tyydyttämättä jättämisen.⁵¹ Pohdittaessa lapsen henkistä vaurioitumista tutkimusaiheeni mukaisesti väkivallan sivusta kokemisen seurauksena, voitaisiin seurausten perusteella perustellusti sanoa, että lapseen on kohdistunut henkinen pahoinpitely. Rikosoikeudellisesti tällaisessa tilanteessa tulee kuitenkin seuraustunnusmerkin lisäksi ottaa muitakin seikkoja huomioon. Suomessa pahoinpitelyrikokset on rikoslaissa jaettu lievään, perusmuotoiseen ja törkeään pahoinpitelyyn.

Perusmuotoisesta pahoinpitelystä säädetään Suomen rikoslain 21 luvun 5 §:ssä seuraavasti: *”Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava pahoinpitelystä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”* Törkeästä pahoinpitelystä säädetään saman luvun 6 §:ssä: *”Jos pahoinpitelyssä 1) aiheutetaan toiselle vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus tai hengenvaarallinen tila, 2) rikos tehdään erityisen raa’alla tai julmalla tavalla tai 3) käytetään ampuma- tai teräasetta taikka muuta niihin rinnastettavaa hengenvaarallista välinettä ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä pahoinpitelystä vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kymmeneksi vuodeksi. Yritys on rangaistava.”* Edelleen saman luvun 7 §:ssä säädetään lievästä pahoinpitelystä: *”Jos pahoinpitely, huomioon ottaen väkivallan, ruumiillisen koskemattomuuden loukkauksen tai terveyden vahingoittamisen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikosentekijä on tuomittava lievästä pahoinpitelystä sakkoon.”*

⁵¹ Krug – Dahlberg – Mercy – Zwi – Lozano 2005, s. 21-22.

Perusmuotoisen pahoinpitelyn tunnusmerkistö kattaa terveyden vahingoittamisen ruumiillista väkivaltaa tekemällä sekä tällaista väkivaltaa tekemättä. Ruumiillisena väkivaltana pidetään toimintaa, jolla toisen ihmisen ruumiillista koskemattomuutta loukataan. Pahoinpitelyn tunnusmerkistön täytyminen vaatii, että kyseessä on juuri terveyteen kohdistuva rikos. Ruumiillista väkivaltaa on esimerkiksi potkiminen, pureminen ja lyöminen. Pahoinpitelyyn tunnusmerkistön voi täyttää myös ruumiillista väkivaltaa tekemättä, esimerkiksi tartuttamalla tauti toiseen ”hyvinpitelemällä” eli hyväilyin. Terveyden vahingoittaminen ruumiillista väkivaltaa tekemättä kattaa myös tutkimukseni kannalta tärkeän mielenterveyttä vahingoittavan henkisen väkivallan ja sen psyykkiset seuraukset.⁵² Tutkimukseni mukaisessa tilanteessa fyysinen väkivalta kohdistuu toiseen vanhempaan ja henkinen väkivalta lapseen. Pahoinpitelyn tunnusmerkistössä henkisen terveyden vahingoittaminen voidaan kuitenkin aiheuttaa ruumiillista väkivaltaa tekemättä. Yhtä aikaa tapahtuu siis kaksi pahoinpitelyä: toisen vanhemman pahoinpitely ruumiillista väkivaltaa tekemällä ja lapsen henkinen pahoinpitely lapselle ruumiillista väkivaltaa tekemättä, kohdistamalla ruumiillinen väkivalta toiseen vanhempaan. Rikosoikeuden tulisi huomioida, että pahoinpitelyn uhreja on tosiasiaa kaksi.

Törkeän pahoinpitelyn kvalifiointiperusteet on lueteltu tyhjentävästi törkeän pahoinpitelyn pykälässä. Näitä ovat vaikea ruumiinvamma, vakava sairaus, hengenvaarallinen tila, erityisen raaka tai julma tekotapa ja ampuma- tai teräaseen tai muun näihin rinnastettavan hengenvaarallisen välineen käyttö. Kvalifiointiperusteista vähintään yhden tulee täytyä, jonka lisäksi rikoksen tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä. Ensimmäisen momentin ensimmäisen kohdan kvalifioinnilla tarkoitetaan esimerkiksi kuulon menettämistä, pitkäaikaista tai pysyvää terveyshaittaa, tai muuta näihin rinnastettavissa olevaa henkisen tai ruumiillisen terveyden vahingoittumista. Toisen kohdan kvalifiointiperusteena on erityisen raaka ja julma tekotapa. Raakana tekotapana on pidetty esimerkiksi potkuja päähän, kun taas julmana on pidetty puolustuskyvyttömään kohdistunutta pahoinpitelyä. Kolmannen kohdan

⁵² Keskeiset rikokset / Matikkala 2018, s. 252-253.

kvalifiointiperuste on ampuma- tai teräaseen, tai muun näihin rinnastettavan hengenvaarallisen välineen käyttö, jolla on haluttu korostaa aseiden käytön tuomittavuutta.⁵³ Lievässä pahoinpitelyssä huomiota kiinnitetään pahoinpitelyn kokonaisarvosteluun. Otettaessa huomioon väkivalta, ruumiillinen koskemattomuus ja terveyden vahingoittaminen, tulee teon olla kokonaisuutena arvostellen vähäinen.⁵⁴

Pahoinpitelyn tunnusmerkistöä tarkastellessa tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa voitaisiin perustellusti todeta perusmuotoisen ja lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttyvän. Tärkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistön täytyminen taas näyttäisi oikeuskäytännön pohjalta harvinaiselta, kun kyseessä on ilman fyysistä väkivaltaa tehty pahoinpitely, josta on seurannut psyykkinen sairaus. Tärkeän pahoinpitelyn tunnusmerkistö näyttäisi rajautuvan korkeimman oikeuden oikeuskäytännössä seurauksen osalta pitkälti fyysisiin vammoihin.⁵⁵ Nykyisessä oikeuskirjallisuudessa viitataan yhä hallituksen esitykseen vuodelta 1966, jossa on määritelty vaikea ruumiinvamma ja vakava sairaus. Hallituksen esityksessä todetaan, että: *”Toista henkilöä voidaan pahoinpidellä myös siten, että tämän henkinen terveys siitä vahingoittuu tai heikkenee. Edellä on jo mainittu, että pahoinpitelyn käsitteeseen ei välttämättömästi kuulu toiseen henkilöön koskettaminen, vaan terveyden vahingoittuminen voidaan saada aikaan muullakin tavalla.”*⁵⁶ Hovioikeuskäytännöstä löytyi yksi ilman fyysistä väkivaltaa tehty tärkeä pahoinpitelytapaus koskien psyykkistä sairautta. Tutkimuksen rajallisuuden vuoksi tapauksia ei ollut mahdollista etsiä laajasti, ja vastaavia tapauksia voi löytyä enemmänkin.

Tapauksessa vanhemmat olivat jättäneet 2-9 –vuotiaan lapsen yksin kotiin ja asunnon rappukäytävään toistuvasti vuosien ajan sekä tämän lisäksi laiminlyöneet lapsen

⁵³ Keskeiset rikokset / Matikkala 2018, s. 255-260.

⁵⁴ Keskeiset rikokset / Matikkala 2018, s. 261.

⁵⁵ Keskeiset rikokset / Matikkala 2018, s. 256-260 ks. KKO 1932 I 7, KKO 1933 I 51, KKO 1975 II 79, KKO 2015:84, KKO 2017:8 ja Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2013, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Tärkeä pahoinpitely.

⁵⁶ HE 68/1966 vp, s. 7.

hampaiden hoidon. Tämän seurauksena lapselle oli kehittynyt post-traumaattinen stressireaktio sekä muita pitkälle tulevaisuuteen vaikuttavia psyykkisiä oireita. Oikeus piti näitä mielenterveyden muutoksia vakavina sairauksina ja tekoa pidettiin myös erityisen julmana. Koska teko oli kestänyt pitkään ja sillä oli pitkälle tulevaisuuteen kestävät vaikutukset, tekoa pidettiin myös kokonaisuutena arvostellen törkeänä. Vanhemmat tuomittiin lapsen törkeästä pahoinpitelystä.⁵⁷ Tutkimukseni pohjalta voidaan todeta, että lapselle voi tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa aiheutua vakava psyykkinen sairaus ilman fyysisiä vammoja. Tällainen hypoteettinen tilanne voisi olla käsillä esimerkiksi silloin, kun vanhempi pahoinpitelee toisen vanhemman erityisen raa’asti vaikkapa teräasetta käyttäen lapsen silmien edessä. Tällainen tilanne on omiaan aiheuttaen lapselle vakavan mielenterveydellisen sairauden. Teko on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, koska perheväkivalta on usein pitkälle ajanjaksolle sijoittuvaa samoin kuin lapsen psyykkinen sairaus. Erityisen törkeän teosta tekee pahoinpitelyn osapuolten suhde; sekä tekijä että fyysisen pahoinpitelyn uhri ovat lapsen vanhempia.

Rikosoikeudellista vastuuta määriteltäessä pelkkä seurauksen toteutuminen ei kuitenkaan riitä. Kaikille pahoinpitelyn asteille yhteistä on tahallisuusvaatimus; pahoinpitely on laissa säädetty rangaistavaksi ainoastaan tahallisena tekona. Tunnusmerkistön täytymiseen riittää tahallisuuden alin aste, todennäköisyystahallisuus.⁵⁸

3.1.1 Tahallisuus

Rikoslain 3 luvun 5 §: ssä syyksiluettavuuden perusmuotoja on kaksi, tahallisuus ja tuottamus. Teot ovat tahallisina rangaistavia, ellei laissa erikseen säädetä tekoa rangaistavaksi myös tuottamuksellisena. Pahoinpitely on säädetty rangaistavaksi ainoastaan tahallisena. Tahallisuudesta on nimenomainen säännös rikoslain 3 luvun 6 §:ssä: *”Tekijä on aiheuttanut tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallaan, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen taikka pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai*

⁵⁷ RHO 17/140698.

⁵⁸ Keskeiset rikokset / Matikkala 2018, s. 254.

varsin todennäköisenä. Seuraus on aiheutunut tahallaan myös, jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä.” Jako tahallisiin ja tuottamuksellisiin tekoihin sulkee pois puhtaan objektiivisen vastuun, ja esimerkiksi tapaturmasta ei rangaista. Rajanveto tahallisuuden ja tuottamuksen välillä on tärkeä, koska se merkitsee usein rajanvetoa rangaistavan teon ja rankaisematta jätettävän teon välillä.⁵⁹ Tahallisuuden ja tuottamuksen lisäksi rikosoikeudellisen vastuuarvioinnin keskiössä on tekorikosoikeuden periaate, jonka mukaan teko käsittää rikosoikeudellisesti sekä aktiivisen tekemisen, että laiminlyönnin. Laiminlyönti tulee rangaistavaksi kuitenkin vain erityistilanteissa.⁶⁰

Pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttymiseen vaaditaan siis teon tahallisuus. Suomen rikosoikeuden yleisissä opeissa tahallisuus on jaettu kolmeen tasoon: tarkoitustahallisuus (*dolus determinatus*), varmuustahallisuus (*dolus directus*) ja tahallisuuden alin aste eli seurauksen varsin todennäköisenä pitäminen (*dolus eventualis*). Tahallisuuden arvioinnissa keskeistä on se, mitä tekijä on tekoa tehdessään mieltänyt ja tahtonut. Suurin osa tahallisuutta koskevista ongelmista onkin koskenut sitä, *millaista tunnusmerkistön mukaisen seurauksen mieltämistä ja tahtomista tahallisuus edellyttää.*⁶¹ Käsiteltävässä tilanteessa, jossa toinen vanhempi tai mahdollisesti molemmat kohdistavat väkivaltaa toisiinsa lapsen ollessa tapauksen silminnäkijä, tulee huomiota kiinnittää tekijän tahdon suuntautumiseen ja siihen, millaiseksi hän on tahtonut tai mieltänyt teon seurauksen.

3.1.1.1 Tarkoitustahallisuus, varmuustahallisuus

Tarkoitustahallisuudessa tekijän tarkoituksena on seurauksen aiheuttaminen. Tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa tarkoitustahallisuus tarkoittaisi sitä, että tekijän tarkoituksena olisi toisen vanhemman vahingoittamisen lisäksi vahingoittaa lasta. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi pakottamalla lapsi seuraamaan tekoa tai muuten tietten tahtoen altistamalla lapsi väkivallan näkemiselle. Kyseisissä tilanteissa voitaisiin ajatella, että

⁵⁹ Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Syyksiluettavuus.

⁶⁰ Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 218.

⁶¹ Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeiden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Tahallisuus.

käsillä on tarkoitustahallisuus, joka olisi tahallisen pahoinpitelyrikoksena tuomittava. Tämänkaltaisessa tilanteessa oikeudellista ongelmaa oikeusteorian tasolla ei ole, eikä sitä tämän vuoksi ole tarpeen avata enempää tässä prosessioikeudellisten näyttökysymysten sijaan oikeusteoriaan perustuvassa tutkimuksessa. Tutkimukseni kannalta merkittävä oikeusteoreettinen ongelma nousee esiin, kun vanhemman esisijainen kohde ei ole lapsi vaan lapsen toinen vanhempi. Tällöin lapsi on ikään kuin toissijainen kärsijä. Oletukseni mukaan asetelma on useimmiten edellä mainittu. Kyseisissä tilanteissa ei voida kuitenkaan puhua siitä, että varsinaista tarkoitustahallisuuden tasoista tahtotilaa lapsen vahingoittamiseen olisi. Näin ollen on tarpeellista tarkastella tilannetta varmuustahallisuuden pohjalta.

Varmuustahallisuudesta on kysymys tilanteessa, jossa seuraus ei ole tekijän varsinaisena tavoitteena, mutta tekijä on mieltänyt sen varmuudella syntyväksi tai tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Tästä esimerkkinä on usein annettu lentokone-esimerkki, jossa tekijä haluaa surmata lennolla olevan henkilön X asettamalla aikapommin koneeseen, mutta samalla myös muut lennon matkustajat kuolevat. Tällaisessa tapauksessa tahallisuus suhteessa X: ään on tarkoitustahallisuutta ja suhteessa muihin matkustajiin varmuustahallisuutta, koska tekijä on pitänyt heidän kuolemaansa ensisijaisen tekonsa varmana seurauksena. Esimerkissä on kyse ehdollisesta varmuustahallisuudesta, koska tekijä ei voi olla täysin varma ensisijaisen suunnitelmansa onnistumisesta. Suunnitelman kuitenkin onnistuessa myös siitä johtuvat oheisseuraamukset ovat varmoja.⁶²

Lapsen sivusta todistama parisuhdeväkivalta voitaisiin koittaa sijoittaa lentokone-esimerkin tapaiseen kehykseen, jossa väkivalta olisi tarkoitustahallisuutta suhteessa toiseen vanhempaan, ja varmuustahallisuutta suhteessa lapseen. Varmuustahallisuus näyttäisi kuitenkin tällöin lapsen osalta lähentyvän täydellistä varmuutta toissijaisen seurauksen syntymisestä ensisijaisen teon, eli pahoinpitelyn onnistuttua. Toissijaisen seurauksen, eli lapsen psyykkisen vahingoittumisen, tapahtumisesta ei kuitenkaan voi välttämättä heti olla täyttä varmuutta, vaikkakin lääketieteellisissä tutkimuksissa on

⁶² Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Dolus determinatus, dolus directus.

todettu lapsen usein kärsivän todistaessaan lähisuhdeväkivaltaa. Varmuustahallisuus ei näin ainakaan soveltuisi yksittäiseen väkivaltatapaukseen, jossa lapsi todistaa pahoinpitelyä. Nostettaessa esille tapaus, jossa väkivalta on jatkunut pitkään ja lapsi oireilee jo selvästi väkivallasta johtuen, varmuustahallisuuden sopivuus tilanteeseen näyttäytyisi mahdollisena.

3.1.1.2 Todennäköisyystahallisuus

Tahallisuuden alin aste vetää rajan tahallisuuden ja tuottamuksen välille. Tällaisessa tilanteessa *tekijä ei tavoittele seurauksen aiheutumista eikä myöskään pidä sen syntymistä varmana, mutta hän mieltää sen toimintansa enemmän tai vähemmän todennäköiseksi seuraukseksi*. Tämänkaltaisissa tapauksissa pääpaino on jaettu kahteen asiaan; mieltämisen todennäköisyyteen ja tekijän tahdon suuntautumiseen.⁶³ Tahtoteorian mukaan olennaista on se, että *tekijä ei välitä siitä, johtaako hänen tekonsa vahinkoon vai ei*. Mieltämisteoriassa taas keskeistä on, *millä todennäköisyydellä tekijä on mieltänyt seurauksen syntyvän*.⁶⁴ Oikeuden ratkaisukäytännössä on ollut käytössä ensin positiivinen tahtoteoria, joka on sittemmin antanut tilaa nykyiselle todennäköisysteorialle. Todennäköisysteoriassa keskiössä on se, kuinka todennäköiseksi tekijä on mieltänyt seurauksen. Oikeuskäytännössä on vakiintuneesti käytössä termi ”varsin todennäköisesti”, joka rajaa tahallisuuden alimman asteen ja tuottamuksen. Tekijä toimi tahallisesti, jos hän piti seurausta varsin todennäköisenä. Seurauksen on tällöin pitänyt näyttäytyä tekijälle todennäköisempänä kuin se, että seurausta ei syntyisi. Jos molemmat vaihtoehdot ovat yhtä todennäköisiä, tahallisuus ei täyty. Tuomioistuinratkaisuissa tahallisuuden alimman asteen täytyminen on ilmaistu sanoin ”on täytynyt käsittää”, ”on täytynyt mieltää” ja ”on täytynyt pitää”.⁶⁵

Täytyäkseen todennäköisyystahallisuus vaatii sitä, että sekä objektiivinen että subjektiivinen todennäköisyys ylittävät viisikymmentä prosenttia. Tekijän täytyy siis

⁶³ Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Dolus eventualis.

⁶⁴ Tapani – Tolvanen - Hyttinen 2019, s. 277.

⁶⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 277-278.

mieltää tunnusmerkistössä tarkoitetun seurauksen syntyminen varsin todennäköiseksi. Lisäksi myös objektiivisen todennäköisyyden tulee ylittää varsin todennäköisen raja. Objektiivisella todennäköisyydellä tarkoitetaan esimerkiksi asiantuntijoiden arvioimaa, luotettavaa tietoa tietyn seurauksen prosentuaalisesta todennäköisyydestä. Todennäköisyystahallisuuden arvioinnissa keskitytään ennakoitavuuskriteeriin: *ennakoitu voi olla vain sellainen teolle tyypillinen vahinkoseuraus, jonka tekijä on voinut ja joka hänen on pitänyt ottaa teon hetkellä lukuun jo oman erityistietonsa tai yleisen elämäkokemuksen perusteella.*⁶⁶

Tätä teoreettista taustaa vasten voidaan pohtia tutkimusaiheen mukaista tilannetta, jossa vanhempi lyö toista vanhempaa tarkoituksenaan vahingoittaa vain vanhempaa ja lapsi todistaa väkivaltaa sivusta näkemällä tai kuulemalla. Teorian konkretisoimiseksi voidaan luoda kaksi kuvitteellista tilannetta: tilanne, jossa väkivalta on yksittäistapaus ja tilanne, jossa väkivalta on jatkuvaa. Ensimmäisessä kuvitteellisessa tilanteessa vanhemman lyödessä toista vanhempaa ensimmäistä kertaa lapsen todistaessa väkivaltaa voidaan ajatella, että tarkoituksena ei ole ollut lapsen tahallinen vaurioittaminen. Lähtökohtaisesti pahoinpitely on kuitenkin rikos, jonka seuraukset ovat tunnetusti negatiivisia ja pääluvussa kaksi esiin tuodun tutkimustiedon perusteella väkivallan näkeminen on asiantuntijoiden mukaan lapselle erittäin vahingollista.⁶⁷ Keskiöön nouseekin kysymys siitä, mikä painoarvo vanhemman omalla mieltämisellä on ja milloin teon voidaan katsoa muuttuneen tahalliseksi. Toinen esille nouseva kysymys on se, kuinka tietoinen tavallisen, yleisellä elämäkokemuksella varustetun vanhemman tulisi olla väkivallan vahingollisuudesta sitä sivusta todistavalle lapselle, ja kuinka kestävästi tällaiseen tietämättömyyteen voitaisiin vedota. Vanhemman vastuuta ymmärtää väkivallan vahingollisuus ja huomata lapsen psyykkinen tila korostaa laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Lain 1 §: ssä erikseen säädetään vanhempien velvollisuus suojella lasta kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta. Lakia koskevassa hallituksen esityksessä tarkennetaan, että suojeluvastuu koskee myös puolisoitten välistä, lapsen

⁶⁶ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 279.

⁶⁷ Karhuvaara – Kaitue – Ruuhilahti 2013, s. 23.

suoraan kohdistumatonta väkivaltaa.⁶⁸ Hallituksen esityksen tarkennus on uusi ja se viittaa tietoisuuden lisääntymiseen lapsen haavoittuvuudesta kyseisessä tilanteessa. Vanhemman ei tulisi voida vedota tietämättömyyteen asiasta, joka on jopa lain tasolla kielletty. Vanhemmat on velvoitettu suojelemaan lasta yksiselitteisesti kaikenlaiselta väkivallalta ja hallituksen esityksessä tämä on tarkennettu kattamaan myös vanhempien keskinäinen väkivalta.

Toisessa kuvitteellisessa tilanteessa teon toistuessa oletama vanhemman tahtotilasta heikentyy edelleen. Parisuhdeväkivallan ajoittuessa usein pitkälle ajanjaksolle lapsi voi todistaa toiseen vanhempaan kohdistunutta tai vanhempien välistä väkivaltaa useita kymmeniä, jopa satoja kertoja. Lapsi voi tällöin vahingoittua henkisesti väkivallan seurauksena ja oireilla vahvasti. Tällöin voidaan olettaa oireiden olevan edes jollakin tasolla vanhemman tiedossa, ja vanhemman ymmärtävän oireiden johtuvan väkivallasta. Jos vanhempi oireista tietoisena toistaa väkivallan teon toista vanhempaa kohtaan, pitäisi vanhemman mieltämistä teon seurauksiin kyseenalaistaa vahvasti. Vaikka tahtotila olisin yhä suuntautunut toisen vanhemman fyysiseen vahingoittamiseen, voidaan vahvasti argumentoida, että vanhempi mieltää teon vahingoittavan myös lasta. Ei voitane ajatella, että tekijä ei olisi tietoinen tai mieltäisi tekonsa seurauksia suhteessa lapseen.

Tarkoitustahallisuus ja varmuustahallisuus näyttäisivät soveltuvan huonosti tutkimusaiheeni mukaiseen tilanteeseen. Toisaalta, kuten edellä on todettu, varmuustahallisuus voisi olla mahdollinen niissä tilanteissa, joissa lapsi oireilee vakavasti ja väkivallanteot ovat jatkuneet pitkään. Sitä vastoin tahallisuuden alin aste, todennäköisyystahallisuus, voisi ylittyä tutkimusaiheeni mukaisessa parisuhdeväkivaltatilanteessa. Todennäköisyystahallisuuden toteutuminen näyttäytyisi erityisen vahvana etenkin tilanteissa joissa väkivalta on toistuvaa, pidemmälle ajanjaksolle sijoittuvaa, ja lapsen oireilu on jo ulkoisestikin havaittavaa. Samoin todennäköisyystahallisuus voisi ylittyä myös yksittäisissä väkivaltatapauksissa. Tätä teoriaan tukevat myös laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä sitä koskeva hallituksen esitys. Olisi kestämätöntä ja yleisen oikeustajun vastaista, jos tekijä voisi

⁶⁸ HE 88/2018 vp, s. 35.

hyväksyttävästi vedota tietämättömyyteen väkivallan sivusta todistamisen vahingollisista seurauksista lapseen. Väkivallan tekijän ensimmäinen teko, toisen vanhemman pahoinpitely, on jo lähtökohtaisesti väärin ja rangaistava. Yleisen elämäkokemuksen mukaan voitaisiin myös väittää, että tavallinen vanhempi suojelee lastaan vaistomaisesti väkivallan näkemiseltä, jos ulkomaailmassa tulee vastaan väkivaltainen tilanne. Kun väkivalta tapahtuu perheen sisällä, sen vahingoittava luonne pysyy samana. Tekijän on täytynyt käsittää, mieltää ja pitää lapsen mielenterveyden vahingoittumista tekonsa varsin todennäköisenä seurauksena.

Suomessa tutkimusaiheeni mukaista tilannetta ei ole otettu huomioon pahoinpitelyn tunnusmerkistön täyttävänä tekona tämän hetkessä oikeuskäytännössä eikä myöskään tarkasteltu oikeuskirjallisuudessa. Tutkimukseni kannalta on merkittävää havaita, että pahoinpitelyn pykälä voisi jo nykyainsäädännön pohjalta soveltua tutkimusaiheeni mukaiseen tilanteeseen. Tutkimukseni mukaan kyse onkin siitä, että parisuhdeväkivallan, lapsenoikeuksien ja kuritusväkivallan historian vuoksi lapseen ei sovelleta jo olemassa olevaa oikeutta. Lapsi hoidetaan yhä sosiaalipuolen viranomaisten toimesta. Syitä tähän voi olla useita. Edellä mainittujen historiallisten syiden lisäksi henkisen väkivallan johtaminen rikosprosessiin ja rangaistukseen on harvinaista ilman fyysisen väkivallan mukanaoloa. Tämä johtuu esimerkiksi syy-yhteyden vaikeasta toteutamisesta; vaikka oikeudelliset toimijat osaavat arvioida syy-yhteyttä fyysisen väkivallan osalta, arvio on paljon vaativampaa mielenterveyden ollessa kyseessä.⁶⁹ Rikoslaisissa ja rikosoikeuden yleisissä opeissa ei ole vielä otettu tarpeeksi huomioon perheväkivallan ja lapsen erityispiirteitä, mutta lainsäädännön kehityssuunta tämän korjaamiseksi on ollut kuitenkin positiivinen. Vanhempien keskinäisen väkivallan huomioiminen hallituksen esityksen tasolla on myös vahva askel lapsen aseman parantamiseen perheväkivallan kontekstissa.

Voidaan argumentoida, että rikosoikeus ei ole paras keino vastata lapsen kohtaamaan väkivaltaan. Perheväkivalta on kuitenkin tyypillisesti toistuvaa, raaistuvaa, ja sen haitalliset vaikutukset lapsen mielenterveyteen on tieteellisesti tutkittu. Lapsen uhriasema

⁶⁹ Niemi – Kainulainen – Honkatukia 2017, s. 143.

on perheväkivaltatilanteissa myös hyvin erilainen aikuiseen verrattuna; lapsi on riippuvainen vanhemmastaan, ja aikuisesta poiketen, lapsi ei voi lähteä kotoaan pois vaan hänen on pysyttävä vaarallisessa ympäristössä omasta tahdostaan riippumatta. Koska lasta ei tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa katsota pahoinpitelyn uhriksi rikosoikeudellisessa mielessä, hän ei saa myöskään asianomistajan asemaa. Jäädessään ulos rikosprosessista myös mahdolliset korvaukset jäävät saamatta. Kun nämä erityispiirteet ja tietoisuus lapsen vahingoittumisesta otetaan huomioon, nousee esille tarve rikoslain sekä nykyisen oikeuskäytännön riittävyden uudelleen arvioimisesta. Lapsen oikeudellista asemaa erityispiirteineen tulisikin tutkia laajemmin: lapsi hyötyy varmasti eniten sosiaalitoimen huoltotoimenpiteistä, mutta sen ei pitäisi sulkea pois lapselle kuuluvaa rikosoikeudellista ja vahingonkorvausoikeudellista suojaa. Rikoslain 21 luvussa on kuitenkin toinenkin pykälä, jonka soveltuvuutta tutkimukseni mukaiseen asetelmaan voidaan arvioida. Jos tahallisuus ja näin tarkoituksellinen pahoinpitely jäävät näyttämättä toteen, teon seuraukset voisivat tulla mahdollisesti rangaistavaksi vammantuottamuksena.

3.2 Vammantuottamus

Vammantuottamuksesta säädetään rikoslain 21 luvun 10 §: ssä seuraavalla tavalla: *”Joka huolimattomuudella aiheuttaa toiselle ruumiinvamman tai sairauden, joka ei ole vähäinen, on tuomittava vammantuottamuksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.”* Vammantuottamuksen tunnusmerkistön täyttymiseen ei vaadita tahallisuutta, vaan huolimattomuus riittää. Huolimattomuuden ollessa törkeää tekijä voidaan tuomita rikoslain 21 luvun 11 §: n mukaisesta törkeästä vammantuottamuksesta: *”Jos vammantuottamuksessa ruumiinvamma tai sairaus aiheutetaan törkeällä huolimattomuudella ja rikos on myös kokonaisuutena arvostellen törkeä, rikosentekijä on tuomittava törkeästä vammantuottamuksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.”*

Vammantuottamuksen tunnusmerkistön täytyminen edellyttää vähäistä vakavamman sairauden tai ruumiinvamman syntymistä. Fyysisistä vähäistä vakavammista vammoista ei ole täsmällisiä määritelmiä, mutta sellaisina on pidetty ainakin luunmurtumia ja sairauksien osalta sukupuolitautia tai ruokamyrkytystä, jos se on vaatinut lääkärin hoitoa.

Vähäistä vakavamman vamman määritelmää eivät täytä esimerkiksi nyrjähdys ja mustelmat. Vammantuottamus pitää sisällään myös psyykkisen terveyden, joka rinnastuu fyysiseen terveyteen sekä vammantuottamus- että pahoinpitelysäännöksissä. Psyykkisinä, vähäistä vakavampina vammoina voidaan pitää ainakin sellaisia mielenterveyden häiriöitä ja mielisairauksia, joilla voidaan lääketieteellisesti todistaa olevan vaikutuksia.⁷⁰ Jokainen vamman aiheuttava teko voi täyttää tunnusmerkistön, sillä vammantuottamuksessa tekotapaa ei ole rajattu.⁷¹ Vammantuottamuksessa vaatimuksena rangaistusvastuun syntymiselle on teon relevantti yhteys vamman syntymiseen. Syy-yhteydellä onkin merkitystä vamman tunnusmerkistön täyttymisessä. Vamman syntymisen ja teon välistä syy-yhteyttä arvioitaessa kiinnitetään huomiota siihen, olisiko vamma jäänyt syntymättä ilman kyseistä tekoa. Psyykkinen aiheuttaminen on yksi tekotapa, eikä sitä ole rajattu rangaistusvastuun ulkopuolelle.⁷²

Vammantuottamuksen tunnusmerkistön täyttymiseen vaadittavana vähäistä vakavampana vammaa voitaisiin tutkimukseni valossa pitää vaikkapa lapselle aiheutuvaa post-traumaattista stressireaktiota, jolla on lääketieteellisesti todistettavia vaikutuksia lapseen. Tekotavan ollessa rajaamaton teon voisi täyttää lapsen altistaminen väkivallan näkemiselle, kunhan teko ja seuraus ovat syy-yhteydessä toisiinsa. Vammantuottamuksen tunnusmerkistö näyttäisi voivan täytyä tekotavan ja seurauksen osalta tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa, jossa vanhempi kohdistaa väkivaltaa toiseen vanhempaan, ja lapsi on tämän väkivallan silminnäkijänä vahingoittuen samalla psyykkisesti. Vammantuottamuksen tunnusmerkistön täyttymiseen vaaditaan kuitenkin lisäksi tekijän huolimattomuus. Jos tekijä on toiminut huolellisesti, ei rangaistusvastuuta synny.⁷³

⁷⁰ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojanen 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Mielenterveys.

⁷¹ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Tekotavat.

⁷² Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Syy-yhteys.

⁷³ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojanen 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Huolimattomuus.

3.2.1 Huolimattomuus

Huolimattomuudesta eli tuottamuksesta säädetään rikoslain 3 luvun 7 §: ssä: ”*Tekijän menettely on huolimatonta, jos hän rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt sitä noudattamaan (tuottamus). Se, pidetäänkö huolimattomuutta törkeänä (törkeä tuottamus), ratkaistaan kokonaisarvostelun perusteella. Arvostelussa otetaan huomioon rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Pikemmin tapaturmaan kuin tuottamukseen perustuvasta teosta ei rangaista.*”

Huolimattomuus voi olla tiedostettua henkilövahinkojen riskin ottoa tai tiedostamatonta. Tiedostetussa riskinotossa on kyse puhtaasta huolimattomuudesta. Tiedostamattoman riskinoton kohdalla rangaistusvastuu täyttyy silloin, kun tekijällä on ollut ”*tilaisuus ja kyky havaita henkilövahinkojen varteenotettava mahdollisuus ja hänen olisi myös pitänyt havaita se*”.⁷⁴ Vammantuottamuksen huolimattomuutta arvioitaessa keskeistä on se, että tekijä rikkoo huolellisuusvelvoitetta, vaikka hän olisi, olosuhteet ja häneltä vaadittava huolellisuusvelvoite huomioiden, kyennyt sitä noudattamaan. Huolimattomuutta arvioitaessa arvioidaan sekä tekijän että teon huolimattomuutta. Teon kohdalla arvointi kohdistuu siihen, onko tekijä laiminlyönyt huolellisuusvaatimuksen noudattamisen. Tekijän kohdalla arvio kohdistuu tekijän syyllisyyteen; voidaanko tekijään kohdistaa moite teon johdosta.⁷⁵ Törkeän vammantuottamuksen kohdalla myös huolimattomuuden tulee olla törkeää. Törkeysarvioinnissa otetaan huomioon vaikeat vammat ja menettelyn vaarallisuus. Lisäksi arvioidaan tekijän suhtautumista tekoon ja sen seurauksiin esimerkiksi välinpitämättömästi tai piittaamattomasti. Jos pahoinpitelyn tahallisuusvaatimus ei täyty, teosta voidaan rangaista mahdollisesti

⁷⁴ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Huolimattomuus.

⁷⁵ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Huolimattomuus.

vammantuottamuksena tai törkeänä vammantuottamuksena.⁷⁶ Lievän tuottamuksen käsitettä ei nykyisillään tunneta rikosoikeudessa.⁷⁷

Tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa huolimattomuuden arviointi tekijän kohdalla kohdistuu siis tekijän, eli vanhemman, syyllisyyteen. Teon kohdalla taas puntaroidaan, oliko vanhemmalla tilaisuus ja kyky arvioida henkilövahinkojen mahdollisuus ja olisiko vanhempi voinut noudattaa häneen kohdistuvaa huolellisuusvelvoitetta olosuhteet huomioon ottaen. Voidaan helposti todeta, että tekijän syyllisyyttä arvioitaessa moitevaatimus täyttyy. Jo tekijän esisijainen teko, pahoinpitely, on vakava henkeen ja terveyteen kohdistava rikos ja siten moitittava. Tämän lisäksi tekoaikaan paikalla on lapsi. Lapsen läsnäolo tekee teosta entistä moitittavamman. Huolellisuusvaatimusta arvioitaessa on selvää, että ensisijaisen teon, eli pahoinpitelyn, kohdalla tekijä olisi voinut jättää rikoslaissakin kielletyn teon tekemättä. Pahoinpitelyn henkilövahinkojen riskiarvio ei vaadi tekijän riskiarviokykyjen arviointia. Sen sijaan voidaan keskittyä tekijän kykyyn arvioida pahoinpitelyä sivusta seuraavan lapsen henkilövahinkojen syntymisen riskiä. Tekijä on lapsen vanhempi, joten voidaan väittää, että pahoinpitelyn olosuhteet ovat tekijän tiedossa. Kuten pahoinpitelynkin kohdalla, voidaan lapseen kohdistuvan haitan osalta myös todeta, että tekijällä täytyy olla myös kyky ymmärtää tekonsa vahingolliset seuraukset. Tähän viittaisi myös jo edellä esille tuotu lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sekä siihen liittyvän hallituksen esityksen vaatimus suojella lasta kaikenlaiselta, myös vanhempien väliseltä, väkivallalta. Oikeudellisesti tuleekin arvioida, voiko rikosoikeudellinen vastuu laajentua ensisijaisesta uhrista koskemaan myös niin sanottua toissijaista uhria, eli lasta. Arvioitavaksi tulee, onko lapsen henkinen vamma rikoksen välitön vai välillinen seuraus.

3.2.2 Vammantuottamus - KKO 1998:67

Korkeimman oikeuden ratkaisusta löytyy tapaus, jossa tekijä on tuomittu kuolemantuottamuksesta suhteessa uhriin, ja vammantuottamuksesta suhteessa tekoa

⁷⁶ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Törkeä huolimattomuus.

⁷⁷ Korkka-Knuts ym. 2020, s.224.

silminnäkijänä todistavaan isään. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 1998:67 käsitellään vammantuottamusta. Tapauksessa rattijuoppo A oli ajanut ylinopeutta, ja menetettyään auton hallinnan ajanut bussipysäkillä olleiden kahden lapsen X ja Y päälle aiheuttaen näiden kuoleman. Lasten isä B oli ollut tapahtuman silminnäkijänä, mutta auto ei ollut osunut häneen eikä hänelle ollut aiheutunut fyysisiä vammoja. Isälle aiheutui kuitenkin voimakas psyykkisen tilan häiriintyminen. Syyttäjä vaati käräjäoikeudessa autoa kuljettaneella A:lle rangaistusta törkeästä rattijuopumuksesta, törkeästä liikenteen vaarantamisesta ja kahdesta törkeästä kuolemantuottamuksesta. Asianomistajat isä B ja äiti C yhtyivät syytteeseen vaatien lisäksi, että A tuomitaan vammantuottamuksesta suhteessa B:hen ja C:hen, joille tapahtuma oli aiheuttanut psyykkisen tilan häiriintymisen. B:n oireita olivat esimerkiksi: syvä toivottomuus, ahdistuneisuus, voimakas tyhjänolon tunne, masennus, voimakas väsymystila, keskittymiskyvyn puute ja ruokahaluttomuus. Lisäksi B ja C vaativat korvausta psyykkisen tilan häiriintymisestä aiheutuneesta kivusta ja särystä. Käräjäoikeus katsoi, että B:n tuska ja ahdistus johtui lasten kuolemasta. B:n psyykkinen tila ei siis johtunut siitä, että A:n auto oli syöksymässä häntä kohti ja hän oli ollut itse hengenvaarassa, vaikkakin tilanne oli moninkertaistanut hänen tuskaansa. Käräjäoikeuden mukaan B:n ja C:n vammat olivat aiheutuneet välillisesti A:n menettelystä eikä A ollut aiheuttanut niitä huolimattomuudellaan.⁷⁸

Käräjäoikeuden ratkaisussa merkillepantavaa on, että ensimmäisessä oikeusasteessa tekoa ei katsottu vammantuottamukseksi suhteessa tekoa silminnäkijänä todistaneeseen B:hen. Käräjäoikeudessa B:n vammat nähtiin ensisijaisen teon välillisinä vahinkoina. Sekä hovioikeus että korkein oikeus ratkaisivat asian kuitenkin toisin. Korkein oikeus tuomitsi A:n vammantuottamuksesta suhteessa tapahtumaa todistaneeseen B:hen. Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluissa todetaan, että: *”Teolla aiheutetun seurauksen on, jotta teko olisi rangaistava, oltava teolle tyypillinen ja joko yleisesti tai tekijälle tekohetkellä ennalta-arvattava.”* Perusteluissaan korkein oikeus jatkaa: *”Ennalta-arvattavaa on ollut, että A kerrotuissa olosuhteissa törkeän varomattomalla ajotavallaan humalatilaa vielä heikentäessä hänen suorituskäytännön varsin todennäköisesti aiheuttaa vakavan liikenneonnettomuuden. Tiellä jalankulkijana*

⁷⁸ KKO 1998:67.

liikkunut B on joutunut itse konkreettiseen hengenvaaraan sekä havainnut välittömästi auton törmäämisen lapsiinsa ja siitä aiheutuneet vakavat seuraukset.” Korkeimman oikeuden mukaan B:n psyykkinen vamma oli kyseessä olevan teon ennalta-arvattava ja välitön seuraus, josta A oli rikosoikeudellisessa vastuussa. Lisäksi B:llä oli oikeus vahingonkorvauksiin.⁷⁹

Tutkimukseni kannalta korkeimman oikeuden tapauksessa merkittävää on B:n asema rikoksen silminnäkijänä, joka ei itse kuitenkaan ole kärsinyt fyysisiä vammoja. B:n vammat johtuvat hänen lastensa kuoleman aiheuttamasta tuskasta, jota on pahentanut hänen oma kuolemanvaaransa. Merkittävää on myös eri oikeusasteissa esiin nostettu seurausten ennakoitavuus ja syy-yhteys. Korkeimman oikeuden mukaan B:n psyykkiset vammat olivat, edellä jo esitetysti, teon ennalta-arvattava ja välitön seuraus. Syy-yhteys teon ja seurauksen välillä oli siis olemassa. Korkein oikeus katsoi vammantuottamuksen tapahtuneeksi, vaikka B ei ole itse fyysisesti millään tavalla ollut osallinen kuolemaan johtaneessa liikenneturmassa, vaan hänen roolinsa rajautui silminnäkijän rooliin. Säikähdystä omasta kuolemasta ei sellaisenaan ole otettu huomioon korkeimman oikeuden ratkaisussa, vaan merkitystä on annettu juurikin lasten kuolemasta aiheutuneelle psyykkisen tilan muutokselle. Ratkaisu olisi ollut sama, vaikka B ei itse olisikaan ollut vaarassa. Korkein oikeus on nähnyt seurauksen myös ennalta-arvattavana: humalassa ajaminen ylinopeutta tyypillisesti johtaa liikenneonnettomuuteen.

Vertaan tapahtumaa oman tutkimukseni yksinkertaistettuun tilanteeseen, jossa isä lyö äitiä ja lapsi on tapauksen silminnäkijä. Käyttämällä samoja kirjaimia kuin aiemmassa korkeimman oikeuden esimerkissä voitaisiin asia kuvata näin: isä A lyö äitiä X, jonka todistamisesta seuraa lapselle B psyykkinen vamma. A on rikosoikeudellisessa vastuussa vammantuottamuksesta suhteessa B:hen. Jotta tämä päättelyketju olisi rikosoikeudellisesti relevantti, syy-yhteyden ja ennalta arvattavuuden täytyy tässäkin tapauksessa toteutua. Syy-yhteys on jo aiemmin esitettyjen lääketieteellisten tutkimustenkin perusteella selvä: vanhempien välisen väkivallan näkeminen aiheuttaa

⁷⁹ KKO 1998:67.

lapselle psyykkisiä sairauksia ja taas kääntäen, jos lasta ei altisteta väkivallalle hän säästyy näiltä sairauksilta. Ennalta arvattavuutta pohtiessa tulee ottaa huomioon tapahtuman olosuhteet. Tapahtumassa ovat läsnä ainakin lapsi ja hänen vanhempansa ja paikkana luultavasti koti. Lapsi on tällöin ympäristössä, jonka lähtökohtaisesti pitäisi olla hänelle turvallisin. Väkivallan vahingoittavuus taas on yleistä tietoa. Vanhemman tulisi pitää ennalta arvattavana lapsen vahingoittuminen, sillä väkivaltaa kohdistetaan lapselle rakkaaseen henkilöön perheen kotona. Kysymykseksi jääkin tällöin lähinnä vahingon laajuus, joka riippuu väkivallan määrästä ja laadusta sekä lapsen henkilökohtaisesta psyykestä. Vammantuottamukseen voidaan syyllistyä tiettyjen edellytysten täytyessä jopa laiminlyönnillä. Myös tämän tunnusmerkistön soveltuvuutta on syytä tarkastella tässä tutkimuksessa.

3.3 Epävarsinainen laiminlyöntirikos

Maailman terveysjärjestö WHO:n mukaan väkivalta sisältää myös vallan käytön, joka laajentaa väkivallan koskemaan myös mm. laiminlyöntiä ja tekemättä jättämistä, ja teon seurauksiin luetaan fyysisten vammojen ja kuoleman lisäksi juurikin psyykkiset vammat, kehityksen häiriintyminen ja perustarpeiden tyydyttämättä jättäminen.⁸⁰ Rikosoikeudellisesti laiminlyöntirikokset jaetaan varsinaisiin- ja epävarsinaisiin laiminlyöntirikoksiin. Varsinaisella laiminlyöntirikoksella tarkoitetaan rikoksia, jotka on kirjoitettu laiminlyöntinä rangaistavaksi jo rikoslain tunnusmerkistöön. Tyypillisenä esimerkkinä varsinaisesta laiminlyöntirikoksesta esitetään usein rikoslain 21 luvun 15 §:n pelastustoimen laiminlyönti.⁸¹ Epävarsinaisesta laiminlyöntirikoksesta taas on kyse silloin, kun henkilö on aiheuttanut tietyn seurauksen passiivisuudellaan, mutta laiminlyöntiä ei ole kirjoitettu suoraan rikoslain tunnusmerkistöön, vaan vastuu seuraa erityisestä oikeudellisesta velvollisuudesta estää teko. Tämän lisäksi laiminlyönnin tulee olla aktiivisen aiheuttamisen tasoista, kun puntaroidaan teon moitittavuutta ja merkitystä. Epävarsinaisen laiminlyönnin tyypiesimerkki on vanhemman vastuu lapsen

⁸⁰ Krug – Dahlberg – Mercy – Zwi – Lozano 2005, s. 21-22.

⁸¹ Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Varsinainen laiminlyöntirikos.

hyvinvoinnista: jos lapsi esimerkiksi jätetään pakkaseen paleltumaan, vanhempi voidaan tuomita rikoslain 21 luvun säännösten mukaan, vaikka niiden tunnusmerkistöissä laiminlyöntiä ei ole mainittu tekotapana.⁸²

Laiminlyönnistä säädetään rikoslain 3 luvun 3 §: ssä (13.6.2003/515): ”Laiminlyönti on rangaistava, jos rikoksen tunnusmerkistössä niin nimenomaan määrätään. Laiminlyönti on rangaistava myös, jos tekijä on jättänyt estämättä tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen, vaikka hänellä on ollut erityinen oikeudellinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen. Tällainen velvollisuus voi perustua: 1) virkaan, toimeen tai asemaan; 2) tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen; 3) tehtäväksi ottamiseen tai sopimukseen; 4) tekijän vaaraa aiheuttaneeseen toimintaan; tai 5) muuhun niihin rinnastettavaan syyhyn.” Jotta rangaistusvastuu syntyisi, laiminlyöväällä henkilöllä on täytynyt olla myös tarvittavat ulkoiset edellytykset estää vamman syntyminen; ellei tällaisia edellytyksiä ei ole ollut, laiminlyöntiä ei ole tapahtunut.⁸³

Vammantuottamus voi tulla rangaistavaksi laiminlyöntinä, kun vamman aiheuttaneella henkilöllä on vastuuasema ja näin oikeudellinen velvollisuus estää vamma. Hallituksen esityksessä laiksi rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi käydään läpi rikoslain 3 luvun 3 §:n 2 kohta ja nostetaan esimerkiksi juurikin lapsen ja vanhemman välinen suhde ja todetaan: ”Perhesuhteet ja läheinen yhteiselämä saattavat perustaa oikeudellisen toimimisvelvollisuuden. Vanhemmat ovat suojeluvastuussa pienistä lapsistaan. (...) Mitä vakavammista vaaroista on kyse, sitä vahvemmat syyt puhuvat vastuuaseman puolesta.”⁸⁴ Pääasiassa epävarsinainen laiminlyöntirikos liittyykin loukkaamisrikoksiin. Tällaisia loukkaamisrikoksia ovat esimerkiksi vamman aiheuttaminen huolimattomuudella.⁸⁵ Rikosoikeudellisesti vastuuasemat voidaan jakaa valvonta- ja suojelovelvollisuuteen. Valvontavelvollisuudella tarkoitetaan velvollisuutta

⁸² Rikosoikeus / Koskinen 2013, 7. Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet: Epävarsinainen laiminlyöntirikos.

⁸³ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10: RL 21 Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Laiminlyönti.

⁸⁴ HE 44/2002 vp, s. 44.

⁸⁵ Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 221.

vahtia vaaran lähdeä ja estää sen mahdollisesti aiheuttamat seuraukset. Suojeluvollisuudella taas tarkoitetaan sitä, että tekijällä on erityinen oikeudellinen velvollisuus suojella jotain tiettyä henkilöä erilaisia vaaroja vastaan. Suojeluvollisuuden piiriin lukeutuu esimerkiksi vanhemman velvollisuus suojella lastaan vaaroilta⁸⁶

Tutkimuksessani on jo aiemmin tuotu esille uusi hallituksen esitys laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta HE 88/2018 vp. Hallituksen esitystä on syytä käydä läpi tarkemmin, koska siinä on tuotu vanhemman suojeluvastuuseen uusi ulottuvuus. Hallituksen esityksessä ehdotettiin lakiin lisättäväksi nimenomaisesti säännös, jossa lasta on suojeltava kaikenlaiselta väkivallalta.⁸⁷ Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (190/2019) 1 luvun 1 §: n (8.2.2019/190) 2 momentissa säädetään: ”*Lapselle tulee turvata hyvä hoito ja kasvatus sekä lapsen ikään ja kehitystasoon nähden tarpeellinen valvonta ja huolenpito. Lapselle on pyrittävä antamaan turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö sekä lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus. Lasta on suojeltava kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta, huonolta kohtelulta ja hyväksikäytöltä.*”

Merkityksellistä on hallituksen esitykseen otettu lause, jossa todetaan: ”*Selvää on, että vanhemmat ja muut huoltajat eivät saa itsekään kohdistaa lapseen minkäänlaista väkivaltaa, huonoa kohtelua tai hyväksikäyttöä. Lasta on suojeltava myös puolisojen väliseltä, lapseen suoraan kohdistumattomalta väkivallalta.*”⁸⁸ Hallituksen esityksessä tuodaan nimenomaisesti esille, että vanhemman suojeluvastuu lapsesta kattaa myös vanhempien välisen väkivallan, joka ei kohdistu lapseen suoraan. Vanhemmalla on erityinen oikeudellinen velvollisuus suojella omaa lastaan, ja entistä painavammaksi tämän velvollisuuden tekee se, että lapsen suojelu kattaa ulkoisten uhkien lisäksi vanhemman itsensä aiheuttamat uhat. Lain lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1 luvun 1 §:n 2 mom. mukainen vastuu lapsen suojelemisesta henkiseltä väkivallalta kattaa

⁸⁶ *Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 221.*

⁸⁷ HE 88/2018 vp, s. 35.

⁸⁸ HE 88/2018 vp, s. 35.

siis myös vanhempien välisen väkivallan, vaikka sitä ei ole lakiin nimenomaisesti kirjoitettu.

Arvioitaessa tutkimuskysymyksen mukaista tilannetta laiminlyönnin tunnusmerkistön mukaan ongelmallisena voidaan pitää sitä, minkälaista käyttäytymistä tekijältä voidaan vaatia. Onko mahdollista ajatella, että tekijä syyllistyy lapsen vammantuottamukseen laiminlyömällä lapsen samanaikaisesti, kun hän syyllistyy pahoinpitelyyn suhteessa toiseen vanhempaan. Argumentteja voidaan esittää puolesta ja vastaan. Epävarsinaisen laiminlyönnin kontekstissa voidaan ajatella, että vanhempi pahoinpitelee toisen vanhemman, kun taas suhteessa lapsen vanhempi syyllistyy vammantuottamukseen laiminlyömällä lapsen psyykkisen terveyden suojelemisen. Vanhempi siis jättää rikoslain 3 luvun 3 §:n mukaisesti *estämättä tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen*, vaikka vanhemmalla on tekijän ja uhrin välisestä suhteesta johtuva erityinen oikeudellinen velvollisuus estää seurauksen syntyminen. Lisävaatimuksena kyseissä pykälässä on mahdollisuus estää seurauksen syntyminen.⁸⁹ Oikeuskirjallisuuden mukaan epävarsinaisesta laiminlyönnistä voitaisiin tuomita esteittä myös tahallisen rikoksen yhteydessä, mutta tällaisesta lainsoveltamisesta ei toistaiseksi ole esimerkkiä korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä.⁹⁰ Vanhemman itse ollessa tekijä ja vamma aiheuttaja, on hänellä kuitenkin epäilyksettä kaikki vaadittavat edellytykset estää vamma syntymisen luodessaan tilanteen, jossa lapsi on paikalla väkivallanteon aikana. Voidaan myös argumentoida, että vanhemmalla pitäisi olla itsehillintä pidättäytyä tietystä teosta lapsen ollessa paikalla, sekä oikeudenvastaisista teoista ylipäänsä.

Tekoa voidaan myös tarkastella toiselta kannalta. Tekijän syyllistyessä pahoinpitelyyn pahoinpitelyn moitittavuuden voidaan samalla ajatella kattavan välillisenä negatiivisena seurauksena lapsen laiminlyönti. Tekijältä ei voida vaatia lapsen huomioimista hänen syyllistyessään oikeudenvastaiseen tekoon. Voidaan myös argumentoida, että

⁸⁹ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2021, 10: RL 21 Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Laiminlyönti.

⁹⁰ Korkka-Knuts ym. 2020, s. 107.

laiminlyönnin tunnusmerkistöllä vanhemman vastuusta lapseen ei ole perinteisesti tarkoitettu kattaa tutkimusaiheeni mukaista tilannetta.

Tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa voidaan kuitenkin perustellusti arvioida olevan kaksi uhria. Vallitseva moraalikäsitteen vaikutus lain soveltamiseen saattaa vaikuttaa siihen, miksi epävarsinainen laiminlyönti on vaikea sijoittaa tutkimukseni mukaiseen kontekstiin. On moraalisesti helpompi mieltää tuomittavaksi väkivallaksi tilanne, jossa lapselle teoilla aiheutetaan vamma sen sijaan, että hänen vain annetaan vammautua estämättä vammautumista. Asiallisesti kyseessä on kuitenkin sama asia, kun lapsen jättäminen pakkaseen paleltumaan, sillä erotuksella, että tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa lapsen laiminlyönnin kanssa samaan aikaan tapahtuu aktiivinen, lapseen kohdistumaton, teko. Vanhemmalla on aina mahdollisuus jättää ensisijainen teko tekemättä, tai huolehtia, ettei lapsi ole paikalla teon aikana. Mieltämisen tekee entistä vaikeammaksi se, että lapsi vammautuu psyykkisesti, eikä vammaa ole konkreettisesti havaittavissa. Epävarsinaisen laiminlyönnin sovellettavuus näyttäisi jäävän epäselväksi. Edellä läpikäytyä vanhemman suojeluvastuuta lapsesta voidaan kuitenkin pitää vanhemmassa raskasta moitittavuutta ja syyllisyyttä osoittavana seikkana sekä vammantuottamuksen että pahoinpitelyn kontekstissa.

3.4 Kehityssuuntia

3.4.1 Ruotsi, Motion 2018/19:2267

Lapsen rikosoikeudellisen asema tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa ja laajemminkin on havaittu puutteelliseksi naapurimaassamme. Ruotsissa tehtiin vuonna 2018 lakialoite Motion 2018/19:2267⁹¹ lapsen aseman parantamiseksi. Aloite käsitteli monia lapsen aseman kannalta merkittäviä aiheita, kuten lapsikauppaa, lasten oikeuksia sosiaalipalveluissa ja lapseen kohdistuvaa väkivaltaa. Lakialoitetta on syytä käydä läpi hieman perusteellisemmin, jotta saadaan kuva siitä mitä seikkoja Ruotsissa painotettiin lapsen asemaa kartoitettaessa.

⁹¹ Motion 2018/19:2267, Stärk barns rättigheter.

Aloitteen perusteluissa todetaan, että lapset on tunnustettava, heitä on kunnioitettava ja heitä on suojeltava oikeuksien haltijoina, joilla on yksilöllinen persoonallisuus, omat tarpeet ja edut sekä oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Lapsen oikeuksien yleissopimuksen ja Ruotsin lainsäädännön mukaan on velvollisuus työskennellä sen varmistamiseksi, että lapsen oikeudet täyttyvät kaikilla toiminta-alueilla ja kaikille iästä riippumatta on annettava mahdollisuus ottaa paikka yhteiskunnassa. Lasten tulisi tuntea, että heidän annetaan turvallisesti kasvaa yksilöinä ja kehittyä ottaakseen vastuun itsestään, ihmisistä ja ympäristöstä. Perusteluiden mukaan on yhtä ilmeistä, että politiikka on muotoiltava YK:n lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen mukaisesti. Aloitteessa todetaan edelleen, että on tiedossa, että todellisuus eroaa huomattavasti siinä, miten lasten suojelussa olisi pitänyt onnistua. Lapsiin liittyviä suojeltavia asioita ovat esimerkiksi lasten koulutulokset, lasten mieliala, lasten altistuminen väkivallalle, lasten oikeus vapaa-aikaan ja lasten turvallisuus paikallisella alueella. Aloitteen mukaan YK:n lapsen oikeuksien komitea onkin ilmaissut huolestuneisuuttaan kunnallisten ja alueellisten erojen suhteen lapsen oikeuksien yleissopimuksen täytäntöönpanosta Ruotissa.⁹²

Aloitteessa todetaan, että Ruotsin ratifioidessa lapsen oikeuksien yleissopimuksen Ruotissa alettiin käyttää käsitettä ”lapsen näkökulma”, mutta käsitettä muutettiin kuitenkin vielä ”lapsen oikeuksien näkökulmaksi”. Tämä käsitteen muutos perustui siihen, että lapsia on pidettävä itsenäisinä oikeuksien kantajina eivätkä lapsille suunnatut aloitteet liity aikuisten hyvään tahtoon vaan lapsen ilmeiseen oikeuteen. Valtion vastuulla on varmistaa, että lasten oikeudet täyttyvät.⁹³ Aloitteessa todetaan myös, että näkemyksemme lapsista vaikuttaa asenteeseen ja ajatteluun asioissa, jotka koskevat lapsen oikeutta osallistua ja vaikuttaa. Jotta aikuisten maailma tarjoaisi tarvittavan tilan lapsille ja oikeudelle, on ratkaisevan tärkeää, että lapset nähdään pätevinä ihmisinä.⁹⁴ Aloitteessa tuodaan hyvin esille lapsen asema aikuisesta erillisenä yksilönä ja korostetaan sitä, ettei lapsen tulisi olla aikuisen ”hyvästä tahdosta” riippuvainen, vaan itsenäinen

⁹² Motion 2018/19:2267, s. 3.

⁹³ Motion 2018/19:2267, s. 3–4.

⁹⁴ Motion 2018/19:2267, s. 5.

oikeussubjekti, jonka oikeudet toteutuvat aikuisen tahdosta riippumatta. Esille nostetaan myös ajatusten ja asenteiden vaikutus siihen, miten lapset nähdään yhteiskunnassa. Aikuisten maailmassa aikuisten tulee taata lapselle hänelle jo kuuluvat oikeudet. Lapsen ei tulisi jäädä ilman hänelle kuuluvia oikeuksia vain siksi, ettei hän ilman aikuista kykene niitä itse vaatimaan.

Lapsen todistama väkivalta on itsessään vakava asia. Aloitteen mukaan lasten todistama väkivalta on kuitenkin myös yksi suurimmista riskitekijöistä lapsen hyväksikäytössä. Tästä tiedosta huolimatta lapsen tilannetta tutkitaan liian harvoin, kun toisen huoltajan epäillään joutuneen väkivallan kohteeksi. Ruotsissa sosiaalipalvelulaki korostaa sosiaalipalvelujen erityistä vastuuta antaa tukea ja apua väkivallalle altistuneille naisille ja sitä, että myös lapset saattavat tarvita tukea ja apua. Aloitteen mukaan asioita tulisi selkeyttää sen varmistamiseksi, että lapsilla on aina mahdollisuus puhua ja että lapsi saa oikean tuen lähisuhdeväkivallan yhteydessä. Lapset, jotka ovat kokeneet (upplevt) väkivaltaa, on nähtävä ja heitä on kohdeltava rikoksen uhreina, ja näin asianomistajina (målsägare). Sen lisäksi, että lapsella on oikeus oman avustajaan, se tarkoittaa myös, että lasta voidaan kuulla, vaikka huoltaja vastustaisi sitä.⁹⁵ Tuomalla lapset esille vanhemmistaan irrallisina asianomistajina perheväkivaltatilanteen silminnäkijöinä, voidaan todeta, että Ruotsissa on lapsihistoriallisesti otettu suuri harppaus. Lapsi on vihdoinkin repäistynyt vanhemmanvallan alta vielä laajemmalti itsenäiseksi oikeuksien kantajaksi, myös perhepiirissä tapahtuvien rikosten osalta.

3.4.2 Ruotsi, SOU 2019:32

Edellisessä kappaleessa esitelty lakialoite on edennyt Ruotsissa muutaman vuoden kuluessa pitkälle. Vuonna 2019 valiokunta antoi asiassa mietinnön SOU 2019:32⁹⁶, jossa esitettiin uutta säännösehdotusta Ruotsin rikoslakiin Brottsbalk (Brb, 1962:700). Mietinnössä lapsen asemaa lähisuhdeväkivallan todistajana käytiin läpi perusteellisesti ja

⁹⁵ Motion 2018/19:2267, s. 9.

⁹⁶ SOU 2019:32, Betänkande av Utredningen om skydd för barn som bevittnar våld eller andra brottsliga handlingar och ansvar för uppmaning att begå självmord.

pääkohdat on näiltä osin syytä ottaa mukaan myös tähän tutkimukseen. Mietinnön mukaan Ruotsissa on noin 2,1 miljoonaa lasta, joista eräiden tutkimusten mukaan joka kymmenes on kokenut väkivaltaa jossain muodossa lähisuhteessa olevien aikuisten välillä. Tämä tarkoittaa 210 000 lasta. Mietinnössä tuotiin esille tässäkin tutkimuksessa todettu ongelma haavoittuvuuden vaikeasta havaitsemisesta; viranomaisten tietoon tulee vai murto-osa tapahtuneista väkivallanteoista, koska vain harva lapsi kertoo tapahtumista eteenpäin. Lapsi ei voi myöskään välttämättä hakea tukea ja suojelua vanhemmiltaan tai muilta lähisukulaisilta näiden ollessa usein väkivaltaa tekevinä osapuolina, jotka näin ollen eivät näe toimintaansa rikollisena. Esimerkiksi kunniaan liittyvä väkivalta on kollektiivista, ja useat ihmiset ympärillä voivat puolustaa sitä ja määritellä siitä seuraavat seuraamukset. Edellytykset väkivallasta kertomiselle ovat turvallisuus, suojaus ja pääsy tuen piiriin. Lapsi voi todistaa luonteeltaan hyvinkin erilaista väkivaltaa; väkivalta voi olla mitä tahansa hengenvaarallisesta tai tappavasta väkivallasta epämääräisiin uhkiin ja julmuuksiin. Vaikka kaikki teot eivät ole rangaistavia, ne voidaan nähdä lapselle hyvin pelottavina. Väkivalta voi kestää pidempiä tai lyhyempiä aikoja lapsen elämässä, tai väkivalta voi tapahtua yhdellä kertaa.⁹⁷

Esityksen mukaan tutkimukset osoittavat, että lapset jotka altistuvat väkivallalle ovat suuremmassa riskissä joutua fyysisen ja henkisen laiminlyönnin kohteeksi lapsuutensa aikana, samoin kuin muun fyysisen ja seksuaalisen väkivallan kohteeksi. Esityksen mukaan lapset jotka todistavat vanhempaan, josta heidän hyvinvointinsa riippuu, kohdistuvaa väkivaltaa altistuvat psyykkiselle väkivallalle. Uhat, loukkaukset ja ahdistuneisuus voidaan kokea yhtä vaikeiksi, kun fyysinen väkivalta lähisukulaista ja itseä kohtaan. Mietinnössä nostetaan esille myös jo edellä esitetty tutkimustulos, jonka mukaan lapsen kokema väkivalta perheessä voi olla hänelle vahingollisempaa, kuin häneen itseensä kohdistuva väkivalta. Tämä johtuu siitä, että vanhemman lyödessä toista lapsi joutuu henkisesti hylätyksi ja puolustuskyvyttömäksi. Toinen vanhemmista on tällöin hyökkääjä ja toinen uhri, ja tilanne voi vahingoittaa lapsen kiintymystä huoltajiinsa. Väkivaltaa kokeneilla lapsilla on myös taipumus kehittää posttraumaattinen

⁹⁷ SOU 2019:32, s. 58-59.

stressihäiriö useammin, kuin muille traumoille alttiina olevilla lapsilla.⁹⁸ Esityksessä on käyty läpi myös väkivallan vaikutuksista pieniin lapsiin, sekä pitkän aikavälin seuraukset lapsille. Nämä on kuitenkin käyty läpi jo tutkimukseni toisessa varsinaisessa pääkappaleessa, joten toiston vuoksi ne jätetään nyt sivuun. Mietinnössä läpikäytyt erilaiset tutkimukset osoittavat hyvin lapsen haavoittuvuuden ja lapseen kohdistuvan psyykkisen väkivallan lähisuhteessa.

Lakialoitteesta alkanut kehitys on johtanut mietinnössä esitettyyn uuteen rikoslain säännösehdotukseen. Uusiksi rikosnimikkeiksi ehdotettiin ”barnfridsbrott” eli vapaasti suomennettuna ”lapsirauharikos” ja ”grovt barnfridsbrott” eli suomeksi käännettynä törkeä lapsirauharikos.⁹⁹ Pykälä on muotoiltu vapaan suomennokseni mukaan seuraavasti: *”Jokainen, joka tekee rikollisen teon läheistä henkilöä vastaa, jota lapsi todistaa ja joka vahingoittaa lapsen turvallisuutta tai luottamusta johonkin tällaiseen läheiseen henkilöön, tuomitaan lapsirauharikoksesta vankeuteen korkeintaan kahdeksi vuodeksi. Jos rikos olosuhteiden perusteella katsotaan lieväksi, tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Jos rikos on törkeä, tuomitaan tärkeästä lapsirauharikoksesta vankeuteen vähintään yhdeksäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Rikoksen vakavuutta arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, onko todistettu teko ollut erityisen pelottava ja traumaattinen.”¹⁰⁰*

Ruotsin oikeus- ja maahanmuuttoministeri Morgan Johanssonin mukaan liian moni lapsi pakotetaan kasvamaan nähden tai kuullen toisen vanhemman lyövän tai uhkaavan lyödä toista vanhempaa. Hänen mukaansa tämä ei ole hyväksyttävää, vaan ongelma, jolle täytyy tehdä jotain. Näin Ruotsissa tehtiinkin; lapsioikeuden voittokulku jatkui, kun eduskunta hyväksyi lain, jonka ehdotettiin tulevan voimaan 1.7.2021. Ruotsissa lapsen

⁹⁸ SOU 2019:32, s. 58-59.

⁹⁹ SOU 2019:32, s. 41-42.

¹⁰⁰ ”Den som begår en brottslig gärning mot en närstående person döms, om gärningen bevittnas av ett barn och är ägnad att skada barnets trygghet eller tillit i förhållande till någon av desspersoner, för barnfridsbrott till fängelse i högst två år. Om brottet med hänsyn till omständigheterna är att anse som mindre allvarligt, döms till böter eller fängelse i högst sex månader. Om brottet är grovt döms för grovt barnfridsbrott till fängelse i lägst nio månader och högst fyra år. Vid bedömningen av om brottet är grovt ska särskilt beaktas om gärningen som har bevittnats har varit av särskilt skrämmande och traumatisk art.”

rikosoikeudellisen aseman parantaminen tapahtui siis hyväksymällä käyttöön kokonaan uusi pykälä, lapsirauharikos, sekä sen törkeä tekemuoto. Tämä tarkoittaa sitä, että jatkossa lapsen altistaminen rikoksen todistamiselle lähisuhteessa on rikos, josta seuraa rangaistus.¹⁰¹

3.4.3 Lapsi väkivallan kokijana Suomessa

Suomessa Ruotsin lapsirauharikosta vastaavaa lakipykälää ei ole eikä lapsella ole myöskään tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa rikosoikeudellista asianomistajan asemaa. Ruotsissa asia on edennyt jo pitkälle, joten herääkin kysymys miksi Suomessa ei näy liikahduksia vastaavaan kehitykseen. Kansainvälisen tutkimuksen mukaan Suomi ei ehkä ole ihmisoikeuksien edistämässä verrattavissa moniin edistyksellisempiin maihin, muun muassa Ruotsiin. Myös lasten oikeudet voivat tästä syystä kehittyä hitaasti. Kansainvälisessä tutkimuksessa on tuotu esiin kolme eri mekanismia, joilla EU:n jäsenvaltiot omaksuvat uusia linjauksia koskien naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja toimeenpanevat niitä kansallisesti. Mekanismit olivat: ”domestic driven reform”, ”boomerang pattern” ja ”umbrella pattern.”¹⁰² Tutkimusta voidaan tarkastella myös muiden ihmisoikeuskysymysten, kuten lastenoikeuksien, valossa.

Domestic driven reform, kansallisesti ajettu uudistus, lähtee otollisesta kansallisesta ilmapiiristä valtiossa, jossa on asian vahva paikallinen etujärjestö, joko hallituksen sisällä tai sen ulkopuolella. Tällaiset maat, kuten Iso-Britannia, Irlanti ja Ruotsi, ovat ajaneet jo aikaisin oma-aloitteisesti uudistuksia koskien esimerkiksi raiskausta.¹⁰³ Toinen toimintatapa, boomerang pattern eli bumerangi-malli toimii siten, että uudistuksille vastahakoisissa valtioissa yhteiskunnalliset etujärjestöt tai ryhmät vievät asian suoraan kansainväliselle yhteisölle, usein kansainväliselle järjestölle, joka asettaa valtiolle

¹⁰¹ www-sivut: Regeringen vill göra det straffbart att utsätta barn för att bevittna brott, 3.3.2021.

¹⁰² Montoya 2009, s. 335.

¹⁰³ Montoya 2009, s. 336-337.

paineen muuttaa käytäntöään. Bumerangi-mallin lailla toimivia valtioita ovat esimerkiksi Tanska, Kreikka ja Italia.¹⁰⁴

Kolmas, umbrella pattern, sateenvarjo-malli, toimii siten, että kansallisen vahvan puolestapuhujan tai etujärjestön puuttuessa paine muutokseen tulee suoraan kansainväliseltä tasolta. Tällaisia maita ovat enimmäkseen uudet Euroopan unionin jäsenvaltiot, ja esimerkiksi vuoden 1998 jälkeen liittyneet valtiot, kuten Viro, Latvia ja Malta. Ennen 1998 jäsenvaltioiksi liittyneistä maista ryhmään kuului vain Suomi.¹⁰⁵ Suomen kuuluminen viimeiseen ryhmään herättää pohtimaan, mitä kaikkea tällainen tieto Suomesta kertoo, ja kuinka laajasti sen piiriin kuuluu muita, artikkelissa käsittelemättömiä asioita. Montoyan tutkimuksessa tulee hyvin esille Suomen vastahakoisuus oma-aloitteisiin uudistuksiin koskien naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Tutkimuksen pohjalta voidaan ymmärtää esimerkiksi miksi Ruotsissa uudistukset ovat Suomea edellä, ja miksi Suomessa tarvitaan erityisesti kansallista painetta luovia tahoja, jotta uudistukset saataisiin ajettua läpi.

Suomen nykyainsäädäntö eroaa Ruotsin säädöksistä esimerkiksi naisiin kohdistuvien rikosten osalta. Ruotsin rikoslaisissa on erillinen 4 luvun 4a § 2 mom. (2013:367) kvinnofridskränkning, eli naisrauharikos. Pykälässä otetaan huomioon erikseen tietyt lähisuhteessa tapahtuvat rikokset. Viimeaikainen kehitys on johtanut siihen, että nyt Ruotsissa on myös uusi pykälä lapsirauharioksesta lähisuhteessa. Suomessa tällaista kehitystä ei ole kuitenkaan tapahtunut. Suomen lainsäädännössä ei ole erikseen rikoslain tasolla nostettu esille lähisuhteessa tapahtuvien rikosten erityispiirteitä ja erityistä moitittavuutta. Rikoslakiin, kohtaan syyteoikeus, on ainoastaan lisätty syyttäjän oikeus nostaa syyte lievistä pahoinpitelystä sen tapahtuessa lähisuhteessa, ja samalla määritelty lähisuhde lain tasolla. Rikoslaki 21 luku 16 § (13.5.2011/441) 2 mom. mukaan: ”Syyttäjä saa nostaa syytteen lievistä pahoinpitelystä vain, jos asianomistaja ilmoittaa rikoksen syytteeseen pantavaksi taikka teko on kohdistunut (...) 2) tekijän aviopuolisoon tai entiseen aviopuolisoon, sisarukseen tai sukulaiseen suoraan ylenevässä tai alenevassa

¹⁰⁴ Montoya 2009, s. 328, 337.

¹⁰⁵ Montoya 2009, s. 335.

polvessa taikka henkilöön, joka asuu tai on asunut tekijän kanssa yhteistaloudessa tai on tai on ollut muuten näihin rinnastettavan henkilökohtaisen suhteen takia hänelle läheinen.”

Tutkimuksessani olen pyrkinyt tuomaan esille perheissä ja lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan erityispiirteitä, vakavuutta ja vahingollisuutta, etenkin lapsille. Nykytutkimustiedon valossa tiedetään, että väkivallan todistaminen sivusta lähisuhteessa voi olla lapselle yhtä vahingoittavaa kuin jos väkivalta kohdistuisi lapsen itseensä.¹⁰⁶ Suomen rikosoikeus, oikeusistuimet ja lainsäätäjät eivät ole kuitenkaan vastanneet lapsen oikeusaseman kehittämiseen riittävällä tavalla. Nykyistä lainsäädäntöä sekä mahdollista uutta kriminalisointia voidaan tarkastella kriminalisointiperiaatteiden valossa.

3.5 Kriminalisoinnista

”Rikoksista päättäminen on viime kädessä politiikan ja tahdon asia, jossa vaikuttavat intressit ja näkökohdat vaihtelevat eri aikoina ja eri paikoissa.”¹⁰⁷ Kriminalisointien käytön tarkoituksena on intressisuoja. Rikoslakia ei käytetä sovituksen saamiseen, vaan suojelemaan tärkeitä intressejä, oikeushyviä, niitä uhkaavilta loukkauksilta. Rikoslain ajatellaan näin viime kädessä lisäävän hyvinvointia suojaamalla mm. turvallisuutta ja vapautta. Kriminalisointiperiaatteet on muotoiltu ohjaamaan rikoslain käyttöä.¹⁰⁸ Kriminaalisointiperiaatteiden mukaan rikoslakia voidaan käyttää vain sellaisten tärkeiden etujen suojaamiseen, joiden suojaaminen on valtion tehtävä. Rikoslakia käytetään toisten aiheuttamia oikeudenloukkauksia vastaa, ja sellaista käytöstä joka ei loukkaa ketään ei saa kriminalisoida. Ultima ratio -periaatteen mukaan kriminalisoinnin tulee olla viimesijainen keino, ja sen käyttö tulee rajata niin vähäiseksi kuin mahdollista. Muut keinot ovat ensisijaisia suhteessa rikoslakiin. Hyöty-haitta periaatteen mukaan rangaistuksella saatavien hyötyjen tulee olla siitä johtuvia haittoja suuremmat. Myös

¹⁰⁶ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 40.

¹⁰⁷ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 1. Johdanto: Luonnollinen rikoskäsite.

¹⁰⁸ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Intressisuoja.

lakien voimaansaattamisesta johtuvat näyttöongelmat tulee ottaa huomioon, eikä rikoslakia saa käyttää liikaa inflaation vaaran vuoksi.¹⁰⁹

Suomen perustuslain 7 §:ssä on turvattu jokaiselle oikeus elämään, turvallisuuteen, henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Sen 10 §:ssä on turvattu myös yksityiselämän suoja, johon kuuluu myös sen 1 momentin mukaan muun muassa kotirauha ja kunnia. Jokaiselle kuuluvat perusoikeudet pyritään turvaamaan perustuslain 22 §:ssä julkiselle vallalle säädetyn velvollisuuden mukaisesti rikoslailla. Ihmisarvon loukkaamattomuutta suojellessaan rikosoikeus antaa viranomaisille samalla vallan puuttua yksilön perustuslaillista suojaa nauttiviin oikeuksiin. Rikosoikeuden käyttö vaatiikin selkeitä sääntöjä, jotta valtiovallan mielivaltaisilta puuttumisilta vältyttäisiin.¹¹⁰ Koko oikeusjärjestyksen läpäisevän perustuslain 1 luvun 8 §:n laillisuusperiaatteen mukaan ”*Ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole laissa säädetty rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita ankarampaa rangaistusta kuin tekohetkellä on laissa säädetty*”. Laillisuusperiaatteesta on myös oma pykälänsä rikoslain 3 luvun 1 §:ssä: ”*Rikokseen syylliseksi saa katsoa vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi. Rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen on perustuttava lakiin.*” Rikoksen ja rangaistuksen tulee siis aina perustua sellaiseen lakiin, joka on tekohetkellä ollut voimassa. Samalla tämä tarkoittaa taannehtivuuskieltoa; rikoslakia ei saa säätää vaikuttamaan taannehtivasti.¹¹¹ Laillisuusperiaate perustuu kansallisen säännöksen lisäksi myös kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin.¹¹²

¹⁰⁹ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Kriminalisointiperiaatteet.

¹¹⁰ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Rikoslaki perusoikeuksien suojana.

¹¹¹ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Laillisuusperiaate.

¹¹² Melander 2015, s. 47.

Rikoksesta seuraavalla rangaistuksella voidaan ajatella olevan yleisestävä vaikutus. Yleisestävällä vaikutuksella eli yleispreveniolla tarkoitetaan rangaistuksen välitöntä pelotevaikutusta, ja välillistä moraalialuova vaikutusta. Pelotevaikutus toimii siten, että rangaistuksen muodostama uhka estää tekijää tekemästä tietyn teon jo ennakoita. Välillinen, moraalialuova vaikutus, taas näkyy siten, että yksilö sisäistää tietyn moraalikäsitteen itseään sitovaksi, eikä pitäydy rikoksesta vain rangaistuksen välttämiseksi.¹¹³ Jos lain noudattaminen jäisi vain pelotevaikutuksen varaan, voitaisiin perustellusti olettaa korkeampia rikollisuuslukuja. Välillisen preventiivaikutuksen tutkiminen on hyvin hankalaa, ja onkin vaikea sanoa mikä on rikosoikeuden vaikutus ihmisen käyttäytymiseen ja mitkä muut seikat siihen vaikuttavat. Moraalialuovan käytön oletus jääkin lopulta rikosoikeudellisen päättelyn varaan.¹¹⁴ Näyttäisi vahvasti kuitenkin siltä, että normien sisäistämällä on määrävä vaikutus ja siitä johtuu myös halu moraalisten sanktioiden välttämiseen. Tällaisia sanktioita ovat mm. paheksunta ja häpeän tuntemus.¹¹⁵

Tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa kriminalisointiperiaatteiden valossa tulee arvioitavaksi kolme kysymystä: 1. onko nykylain säädäntö riittävä kattamaan tutkimusaiheeni mukaisen tilanteen, 2. onko nykylain säädäntöä tarpeellista täydentää vai 3. onko tarve kokonaan uudelle kriminalisoinnille? Toisessa varsinaisessa pääkappaleessa on käyty läpi rikosvastuun rajoja pahoinpitelyn ja vammantuottamuksen konteksteissa. Lapsen jääminen rikosoikeuden ulkopuolelle tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa ei Suomessa välttämättä niinkään johdu riittämättömästä lainsäädännöstä, vaan ennemminkin siitä, että lapsen ei erinäisistä tutkimuksessa esitellyistä syistä johtuen vain sovelleta jo olemassa olevaa oikeutta. Kuten kappaleen alussa todettiin, kriminalisointi on lopulta politiikan ja tahdon asia ja näkökulmat siihen mitä rikollisuus on vaihtelevat eri aikoina ja eri paikoissa.

¹¹³ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Yleisprevention lajit.

¹¹⁴ Laine 2014, s. 281-282.

¹¹⁵ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä 2013, 4. Rangaistus kriminaalipolitiikan keinona: Välillisen yleisprevention teho.

Jos tarvetta uudelle kriminalisoinnille ei nähtäisi, olisi pohdittava onko nykyinen tunnusmerkistömuotoilu riittävä. Laillisuusperiaate asettaa vaatimuksen tunnusmerkistön muotoilulle. Tunnusmerkistön muotoilun on oltava siten riittävän täsmällinen, että sen perusteella voidaan ennakoida, onko tietty toiminta rangaistavaa vai ei.¹¹⁶ Pahoinpitelyn tunnusmerkistön soveltuvuutta arvioitaessa huomataan, että vaikka pahoinpitelyn tunnusmerkistö voisikin täytyä, se ei välttämättä olisi sopiva kattamaan tutkimusaiheeni mukaista tilannetta. Tämä näkemys johtuu useammasta tekijästä. Ensinnäkin, lapsen henkisen vahingoittamisen ei moitittavuutensa vuoksi pitäisi olla riippuvainen pahoinpitelyn tahallisuuden ylttämisestä myös lapseen, vaan lapsen altistaminen väkivallalle sen aiheuttaessa lapsessa turvattomuutta pitäisi olla matalammalla kynnyksellä rangaistavaa. Toiseksi, lapsen henkisen terveyden vaikeaa vahingoittamista ilman fyysisiä vammoja ei oikeuskäytännön valossa vielä välttämättä otettaisi huomioon törkeänä pahoinpitelynä, ja joka tapauksessa kynnyksen täytyminen tämän osalta vaikuttaisi korkeahkolta. Kolmanneksi, pykälän yhtäkkinen soveltaminen tutkimusaiheen mukaiseen tilanteeseen ilman minkäänlaisia lainsäädännöllisiä toimia ei näyttäytyisi todennäköisenä. Siinä tapauksessa, että uusi kriminalisointi nähtäisiin turhaksi, pahoinpitelyyn pykälään tulisi vähintään lisätä uusi kohta pahoinpitelystä lähisuhteessa, joka kattaisi tutkimusaiheeni mukaisen lapsen tilanteen. Tämän lisäksi sama kohta voisi sisältää myös GREVION raportissakin vaaditun henkisen pahoinpitelyn paremman huomioimisen perheväkivaltatapauksissa.¹¹⁷

Ennakoajatusten ja vallitseva oikeudellisen näkemyksen muuttuminen vaatisivat nähdäkseni lainsäädännöllisen prosessin, jossa lapsen asemaa käytäisiin läpi kattavasti. Näin myös lainsoveltajat ja muut oikeudelliset toimijat sekä viranomaiset saisivat tukevan pohjan lapsen oikeuksien eteenpäin viemiseksi. Tähän viittäisi myös Ruotsin esimerkki uudesta kriminalisoinnista. Yksiselitteisyyden lisäämiseksi sekä asian nostamiseksi yhteiskunnalliseksi puheenaiheeksi olisi hyvä, että Suomessa käytäisiin läpi Ruotsia

¹¹⁶ Melander 2015, s. 49.

¹¹⁷ www-sivut: GREVIO – Baseline Evaluation Report Finland, 2019, s. 42.

vastaava lainsäädäntöprosessi, jossa rikoslakiin lisättäisiin kokonaan uusi pykälä lapsirauharikoksesta. Tokikaan pykälän nimikkeen ei tarvitsisi olla sama. Ruotsissa pykälän sanamuotoilu on erinomainen:

”Jokainen, joka tekee rikollisen teon läheistä henkilöä vastaa, jota lapsi todistaa ja joka vahingoittaa lapsen turvallisuutta tai luottamusta johonkin tällaiseen läheiseen henkilöön, tuomitaan lapsirauharikoksesta vankeuteen korkeintaan kahdeksi vuodeksi. Jos rikos olosuhteiden perusteella katsotaan lieväksi, tuomitaan sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Jos rikos on törkeä, tuomitaan tärkeästä lapsirauharikoksesta vankeuteen vähintään yhdeksäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Rikoksen vakavuutta arvioitaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, onko todistettu teko ollut erityisen pelottava ja traumaattinen.”¹¹⁸

Lapsirauharikoksen pykälä kattaa hyvin tutkimuksessani esiin tuodun tilanteen, jossa lapsi todistaa vanhempien välistä väkivaltaa. Tämän lisäksi pykälä kattaa muissakin lähisuhteissa tapahtuvan väkivallan. Uuden pykälän selkeä muotoilu helpottaisi myös tekijän syyllisyysarviointia; teko on aina tuomittava sen tapahtuessa lähisuhteessa ja aiheuttaessa turvattomuutta ja vahingoittaessa lapsen luottamusta läheiseen henkilöön. Myös törkeysarviointi olisi uuden pykälän mukaan helpompaa, kun teon törkeysarviointi tapahtuisi teon pelottavuuden ja traumaattisuuden pohjalta. Lapsen vahingoittuminen tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa on selkeästi omat erityispiirteet omaava rikos, ja nämä erityispiirteet tulisi ottaa myös sitä koskevan pykälän muotoilussa huomioon. Uudella kriminalisoinnilla päästäisiin myös laillisuusperiaatteen mukaisesti tyydyttävään tilaan, kun lapseen kohdistuva teko olisi selvästi kriminalisoitu. Lapsen henkinen terveys on sellainen oikeushyvä, jota valtiovallan tulisi suojella paremmin. Oikeus turvallisuuteen on perustuslaissakin turvattu ihmisoikeus. Vaikka lapsen voidaan argumentoida hyötyvän enemmän sosiaalipuolen toimista, niiden ei tarvitsisi poissulkea lapsen rikosoikeudellista ja vahingonkorvausoikeudellista asemaa.

Hyötyjä ja haittoja puntaroidessa voidaan kriminalisointia verrata kuritusväkivallan selkeään kieltämiseen. Oikeuskäytännössä ilmeni pitkään epätietoisuus kuritusväkivallan rajoista, kunnes lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta otettiin selkeä säännös,

¹¹⁸ SOU 2019:32, s. 41-42.

jossa kiellettiin lapsen ruumiillinen kurittaminen. Tämän jälkeen kuritusväkivalta arvioitiin pahoinpitelyn tunnusmerkistön mukaan.¹¹⁹ Samansuuntainen muutos on nyt tehty samaiseen lakiin lapsen kohdistuvasta henkisestä väkivallasta. Lapsen kohdistuva henkinen väkivalta, fyysisen väkivallan kohdistuessa vanhempaan on kuitenkin sikäli erilainen tilanne, että se vaatii uuden kriminalisoinnin rikoslakiin. Uudella kriminalisoinnilla tuotaisiin esille tarkkarajaisempi tilanne, jossa otettaisiin uhrin ominaisuudet ja asema paremmin huomioon. Vanhemman välinpitämättömyys lapsen psyykkisestä terveydestä hänen syyllistyessään jo lähtökohtaisesti oikeudenvastaiseen tekoon on erittäin moitittavaa. Asian nostaminen rikosoikeudellisesti esiin voisi mahdollisesti toimia myös herätteenä tekijälle tuoden lapsen haavoittuvuuden esille laajemmin yhteiskunnassa. Yleisemmin uusi kriminalisointi voisi mahdollisesti vaikuttaa myös preventiokeinoin ennaltaehkäisevästi rikosten syntymiseen sekä aktivoida viranomaisia toimissaan.

3.6 Rikokseen perustuva korvaus

3.6.1 Korvaus Suomessa

Lapsen saadessa asianomistajan aseman tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa, esiin nousee väistämättä kysymys lapselle aiheutuneen vahingon vahingonkorvauksista. Tutkimuksen rajallisuuden vuoksi vahingonkorvaukselliset asiat nostetaan tarkasteluun vain kevyesti pääpiirteiltään täydentämään rikosoikeudellista tutkimusta. Vahingonkorvauksesta säädetään vahingonkorvauslaissa (VahL, 412/1974). Lain mukaan vahingot korvataan vain vahingon kärsijälle, eli vain niin sanotut välittömät vahingot korvataan. Tämä tarkoittaa sitä, että kolmansien kärsimää vahinkoa ei korvata, ellei laki niin nimenomaisesti määrää. Vahingonkorvauslain 5 luvun 3 ja 4 §:n nojalla korvataan kuitenkin esimerkiksi tietyissä tilanteissa hautauskulut ja elatuksen menetys. Oikeuskirjallisuudenkin mukaan rajanveto siihen, milloin vahinko on välitön ja kuka on kolmas osapuoli, on hankalaa. Esimerkiksi on nostettu juurikin aikaisemmin läpi käyty korkeimman oikeuden tapaus KKO 1998:67. Oikeuskirjallisuudessa todetaan, että

¹¹⁹ Rikosoikeus / Lappi-Seppälä ja Ojala 2013, 10. RL 21: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset: Ei kuritusvaltaa.

rajanveto on erityisen hankalaa psyykkisten vahinkojen osalta. Psyykkisten vahinkojen uhreja voivat olla muutkin, kuin ensisijainen uhri. Korkeimman oikeuden tapauksessa isä, joka oli ollut silminnäkijänä tilanteessa, jossa rattijuoppo ajoi yli hänen kaksi lastaan, oli oikeutettu 100 000 markan vahingonkorvauksiin psyykkisestä vammasta. Lasten äiti, joka ei ollut paikalla tapahtumien aikaan, ei tuolloiseen lakiin perustuen korvauksia saanut.¹²⁰

Rajanvetoa tulisi selkeyttää. Vahingonkorvauslain 5 luvun 4a §: n mukaan surmansa saaneen vanhemmilla, lapsilla ja aviopuolisolla, ja muilla näihin rinnastettavilla läheisillä ihmisillä on oikeus niin sanottuun kärsimyskorvaukseen, jos surma on aiheutettu törkeällä huolimattomuudella tai tahallisesti. Vahingonkorvauslaissa ei kuitenkaan ole otettu huomioon tilannetta, jossa lapsi todistaa tahallista pahoinpitelyä, ja vaurioituu sen seurauksena. Oikeuskirjallisuudessa ei tullut myöskään vastaan tapauksia, jossa lapsi olisi nähty niin sanottuna ensisijaisena uhrina, välittömän vahingon kärsijänä. Esiin nousee tässäkin kysymys siitä, eikö lapsi ole välittömän vahingon kärsijä, vai eikö lasta ole, jo historiallinen taustakin huomioon ottaen, vielä ymmärretty nähdä välittömänä uhrina. Lasten oikeuksien toteutuminen riippuu aina lopulta kuitenkin aikuisen, esimerkiksi vanhemman tai viranomaisen toiminnasta. Lapsen kärsimys väkivallan todistamisesta on tieteellisesti tutkittu fakta, jota ei pitäisi voida vahingonkorvausoikeudellisesti sivuuttaa.

Lapsi, varsinkaan pieni lapsi, ei osaa itse vaatia korvauksia. Lapsen oikeuksien toteutumisesta ensisijaisia vastuuhenkilöitä ovatkin lapsen vanhemmat. Tässä kohtaa vahingonkorvauksen osalta esiin nousevat samat parisuhdeväkivaltaan liittyvää ongelmalliset erityispiirteet kuin rikosoikeudenkin kohdalla. Näitä ovat piilorikollisuus¹²¹, viranomaisten vaikeus tunnistaa parisuhdeväkivaltaa ja sille tyypillistä raaistumista ajan myötä, uhrin tapahtumien vähättely ja uhrin osaamattomuus hakea asiaan apua.¹²² Kun lapsen oikeutta ja asemaa tarkastellaan näistä lähtökohdista, huomataan, että lapsen oikeuksien toteutuminen on ongelmallista. Tätä taustaa vasten

¹²⁰ Heinonen – Koskinen – Lappi-Seppälä – Majanen – Nuotio – Nuutila – Rautio 2002, s. 489.

¹²¹ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 29.

¹²² HS: Poliisille apulaisoikeuskanslerin moitteet, 2019.

onkin selvää, että lapsen oikeuksien toteuttaminen tulee olla vanhemmista riippumatonta ja viranomaisjohtoista. Lapsella tulisi olla edellä esitetyn mukaisesti asianomistajan asema rikosoikeudessa tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa. Asioiden edettyä tähän pisteeseen saakka, lapsen asioita hoitaisi luonnollisesti edunvalvoja. Koska lapsella ei kuitenkaan ole asianomistajan asemaa, lapsi jää oikeusprosessissa kokonaan sivuun eikä vanhempi todennäköisesti hae vahingonkorvauksia.

Vaikka lasta ei vielä nähdäkään Suomessa tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa rikoksen asianomistajana, lapsi voisi silti olla oikeutettu korvaukseen psyykkisestä vahingosta. Tämä vaatisi kuitenkin sen, että perheväkivaltatapauksen tultua esille ja edettyä oikeuteen, lapsi nähtäisiin ja hänelle määrättäisiin viranomaisaloitteesta edunvalvoja. Tällaisen toimintatavat ilmaantumisen Suomeen tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa yhtäkkiä ikään kuin tyhjästä, kuulostaa kuitenkin vaikealta. Vahingonkorvauslain pohjalta ei tällä hetkellä korvata tutkimukseni mukaisessa tilanteessa korvauksia. Kuten rikosoikeudessa, myös vahingonkorvausoikeudessa tulisi avata silmät lapsen vahingoittumiselle aivan uudella tavalla. Ruotsissa vahingonkorvauksellisetkin kysymykset ovat Suomea edellä.

3.6.2 Korvaus Ruotsissa

Ruotsissa lapsen asemaan lähisuuhdeväkivallan todistajana on otettu Suomea selvästi vahvempi kanta. Jo ennen rikoslain uutta lapsirauhapykälää Ruotsissa oli ymmärretty lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan todistamisen vahingollisuus lapsen terveydelle ja tämä oli otettu huomioon lain tasolla. Ruotsin rikosvahinkolain (brottsskadelag 2014:322) 9 §: ssä mukaan: ”*Rikosvahinkokorvaus maksetaan lapselle, joka on todistanut rikosta, joka vahingoittaa lapsen turvallisuuden- ja luottamuksen tunnetta suhteessa hänelle läheiseen henkilöön. Rikosvahinkokorvaus määräytyy sen mukaan, mikä on kohtuullista ottaen huomioon, miten törkeä rikos on ollut.*”¹²³ Ruotsin lainsäädännön mukaan lapsella

¹²³ ”*Brottsskadeersättning betalas till ett barn som har bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i hans eller hennes förhållande till en närstående person. Brottsskadeersättning till barn som har bevittnat brott bestäms efter vad som är skäligt med hänsyn till hur grovt brottet är.*”

on oikeus korvaukseen, vaikka hänellä ei olisikaan oikeutta vahingonkorvauslain mukaiseen vahingonkorvaukseen. Korvaukseen oikeuttavat rikokset ovat esimerkiksi väkivalta- ja seksuaalirikoksia, joiden katsotaan vahingoittavan lapsen turvallisuuden- sekä luottamuksen tunnetta. Lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta lasta. Korvaus ei rajoitu vain tilanteisiin, jossa vanhemmat pahoinpitelevät toisiaan, vaan myös esimerkiksi vanhemman sisarukseen kohdistama väkivalta johtaa korvaukseen. Ruotsissakaan korvauksen saaminen ei ole ongelmatonta. Saadakseen korvauksen, korvaukseen oikeuttavasta tilanteesta on oltava jonkunlainen dokumentti kuten esimerkiksi esitutkintapöytäkirja tai tuomio. Tämän lisäksi alle 18-vuotias lapsi ei voi hakea itse rikosvahinkokorvausta, vaan sitä hakee lapsen huoltaja, tai yhteishuoltotilanteessa lapsen huoltajat yhdessä. Huoltaja voi tehdä hakemuksen yksin, jos kyseessä on yksinhuoltaja tai jos toinen vanhempi on syyllistynyt kyseessä olevaan rikokseen. Lapsella on kuitenkin aina itse oikeus hakea korvausta 21-vuotiaaksi saakka, jos hänen huoltajansa eivät ole korvausta hakeneet.¹²⁴

Viime aikaisten uudistusten myötä, myös rikosvahinkokorvaukseen on kuitenkin tulossa suuria muutoksia. Valiokunnan mietinnössä SOU 2019:32 Ruotsin rikosvahinkolain 9 §:stä ehdotettiin otettavaksi pois kohta lapsen oikeudesta rikosvahinkokorvaukseen lähisuhdeväkivallan todistamistapauksissa. Tämän sijaan, lapsi saisi vahingonkorvauksen rikoksen aiheuttamasta henkilövahingosta. Ruotsissa vahingonkorvauksista säädetään vahingonkorvauslaissa, skadeståndslag (207:1972). Mietinnössä nostetaan esille vahingonkorvauslain 2 ja 5 luvut. Mietinnön mukaan henkilövahinkoihin sisältyvät sekä fyysiset että henkiset vammat riippumatta siitä, ovatko ne aiheutuneet fyysisillä keinoilla tai jollain muulla tavalla. Fyysinen vamma voi liittyä erilaisiin psykologisiin vaikutuksiin, esimerkiksi shokkitilaan, mutta tällaisia vaikutuksia voi esiintyä myös ilman, että uhri itse kärsii ruumiinvamman. Mielenterveyshäiriöt voivat johtua tietyn tapahtuman shokkivaikutuksesta, samoin kuin myöhemmät traumaattiset neuroosit. Ongelmat tulisi kuitenkin arvioida henkilövahingoiksi vain, jos niillä on lääketieteellisesti todistettavissa

¹²⁴ www-sivut: Barn som bevittnat våld mot närstående.

oleva vaikutus. Tällainen vaikutus näkyy siinä, että henkilö on sairauslomalla tai se voidaan perustella lääkärintodistuksella tai mulla tavalla.¹²⁵

Ruotsin vahingonkorvauslain 2 luvun 3 §:n vapaan käännöksen mukaan: ”Jokainen joka vakavasti rikkoo toista henkilöä kohtaan rikoksella, johon kuuluu hyökkäys tämän henkilöön, vapauteen, rauhaan tai kunniaan, korvaa rikkomuksesta aiheutuneet vahingot.”¹²⁶ Tällaisen rikkomisen (kränkning) korvaaminen on erityinen aineettomien vahinkojen muoto, joka ei edellytä fyysisen vahingon syntymistä. Rikkomuksesta maksetaan korvaus henkilölle, jota vastaan rikoksen voidaan katsoa kohdistuneen. Rikoksella surmattujen sukulaisilla ei kuitenkaan ole oikeutta tämänkaltaiseen korvaukseen henkilövahingoista. Tätä säännöstä sovelletaan vain rikoksiin, jotka hyökkäävät vahingon kärsineen henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta vastaan. Teon ei tarvitse olla rikoslain mukainen rikos ja vahingonkorvauksen saamiseksi ei ole välttämätöntä, että tekijä on tuomittu teosta rangaistukseen. Tämä koskee toisen henkilöön kohdistuvia hyökkäyksiä kuten pahoinpitelyrikoksia, murhayrityksiä ja muita väkivaltaan liittyviä rikoksia.¹²⁷

Kun lapsen todistama lähisuhdeväkivalta naapurimaassamme 1.7.2021 kriminalisoidaan, lapsille syntyy tutkimusten mukaan oikeus vahingonkorvauslain mukaiseen vahingonkorvaukseen Ruotsissa. Tätä ennen lapsilla on ollut oikeus rikosvahinkokorvaukseen rikosvahinkolain pohjalta. Valiokunnan mietinnön arvio kysymyksestä, joka koskee oikeutta rikkomisen korvaamiseen, perustuu oikeudellisen tekstin sanamuotoon ja sellaisten rikosten valmistelutyön luetteloon, jotka voivat antaa tällaisen oikeuden. Mietinnön mukaan rikoslakiin tulevaan lasten rauharikokseen on sisällyttävä sellaiset teot, joihin liittyy vakava hyökkäys lapsen turvallisuuteen, mikä puolestaan rikkoo vakavasti lapsen rauhaa. Ruotsissa lapsi saa nyt siis oikeuden

¹²⁵ SOU 2019:32, s. 45 ja 207–208.

¹²⁶ ”Den som allvarligt kränker någon annan genom brott som innefattar ett angrepp mot dennes person, frihet, frid eller ära skall ersätta den skada som kränkningen innebär.”

¹²⁷ SOU 2019:32, s. 209.

vahingonkorvauslain mukaiseen korvaukseen suoraan vahingon aiheuttajalta. Lapsi on kuitenkin yhä oikeutettu valtiolta saatavaan korvaukseen, ellei vahingon aiheuttaja ole itse kykenevä maksamaan korvausta.¹²⁸

Ruotsissa lapsen rikos- ja vahingonkorvausoikeudellinen asema on kokonaisuudessaan uudelleen säännelty. Suomessa vastaavaa kehitystä ei ole, eikä esimerkiksi rikosvahinkokorvausta ole otettu Ruotsin mallin mukaisesti Suomessa vieläkkään käyttöön, vaikka Ruotsissa hallituksen esitys asiasta annettiin jo vuonna 2005. Suomessa tulisi ryhtyä samanlaisiin lakihankkeisiin, tunnustaa lapsi rikoksen uhrina ja näin asianomistajana tutkimusaiheen mukaisessa kontekstissa. Lapselle tulisi myös korvata hänelle aiheutuneet vahingot joko selkeyttämällä vahingonkorvauslakia tai luomalla kokonaan uusi pykälä lähisuhteessa tapahtuvan rikoksella aiheutetun aineettoman vahingon korvaamiseksi.

¹²⁸ SOU 2019:32, s. 210.

4. Lopuksi

4.1 Tutkimustuloksista

Ensisijainen tutkimuskysymykseni oli, mikä on lapsen rikosoikeudellinen asema tilanteessa, jossa lapsi todistaa sivusta vanhempiensa välistä parisuhdeväkivaltaa ja sairastuu sen johdosta psyykkisesti. Tutkimukseni pohjalta voidaan todeta, että tällä hetkellä lapsella ei Suomessa ole tutkimusaiheeni mukaisessa tilanteessa asianomistajan asemaa. Lasta ei kyseisessä tilanteessa nähdä rikosoikeudellisesta näkökulmasta rikoksen uhrina, eikä häntä myöskään kohdella siten. Suomen rikoslaki on rakentunut siten, että tämänkaltaisesta rikoksesta voitaisiin tietyissä tilanteissa mahdollisesti jopa langettaa tuomio, mutta käytännössä näin ei kuitenkaan tapahdu. Tämä on nähdäkseni suuri epäkohta, koska tutkimusten valossa lähi- ja parisuhdeväkivalta on yleistä Suomessa¹²⁹, ja valitettavan usein perheeseen kuuluvat lapset todistavat kotona tapahtuvaa väkivaltaa.¹³⁰ Väkivallalla voi myös olla todellisuudessa hyvin pitkäkestoiset seuraukset lapselle psyykkisen sairastumisen vuoksi.¹³¹

Näkisin, että lapsen oikeuden kehittymättömyys johtuu pääkappaleessa kaksi esiin tuoduista tekijöistä. Ensinnäkin taustalla on historiallinen jatkumo, jossa lapsi on pitkään nähty vanhempainvallan alaisena henkilönä. Kuritusväkivallan aika on vielä ajallisesti niin lähihistoriaa, että voi olla vaikea mieltää lasta uhrina hänen todistaessaan väkivaltaa, kun vielä hetki sitten lasta sai rankaisematta kurittaa fyysisesti. Toiseksi perheväkivaltaa pidettiin pitkään perheen sisäisenä asiana, johon muilla ei ollut oikeutta puuttua. Kolmantena nostaisin esille asenteiden ja moraalikäsitteiden joskus ehkä hitaankin muuttumisen. Mahdollista on, että yhteiskunnassa ei ole vain herätty vielä huomaamaan lasta rikoksen uhrina, vaan hänet mielletään yhä rikoksesta erillisenä kärsijänä. Sekään ei

¹²⁹ Tilastokeskus 2018, s. 2.

¹³⁰ Söderholm – Kivitiä-Kallio 2012, s. 221.

¹³¹ Söderholm – Kivitiä-Kallio 2012, s. 223–224.

ole mahdotonta, että väkivalta aiheuttaa psyykkistä vaurioitumista ei vielä yhteiskunnassa ymmärretä todeksi.

Edistysaskeleita on kuitenkin otettu lisäämällä esimerkiksi hallituksen esitykseen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta kohta, jossa todetaan vanhempien suojeluvastuun lapsesta kattavan myös vanhempien välisen keskinäisen väkivallan.¹³² On erittäin positiivista, että tällaisen väkivallan vahingollisuus lapselle on hallituksen esityksen tasolla tunnustettu. Minkäänlaisiin lainsäädännöllisiin toimiin lapsen psyykkisen terveyden turvaamiseksi ei ole kuitenkaan ryhdytty. Näin on siitä huolimatta, että parisuhdeväkivalta on jo lähtökohtaisesti rikollinen teko, jonka tekijää ei tulisi suojella. Uhrina taas on haavoittuva lapsi, jonka kärsimys teosta on tieteellisesti todistettu. Lisäksi Ruotsissa asia on otettu käsiteltäväksi jo muutama vuosi sitten, ja lasten oikeuksia turvaamaan tässä kontekstissa on säädetty rikoslakiin uusi pykälä.

Vahingonkorvausoikeuden kohdalla nostin esiin kysymyksen siitä, onko lapsi oikeutettu vahingonkorvauksiin syntyneestä vahingosta ja onko lapsen vahingonkorvaus riippuvainen siitä, että vanhempien välinen väkivalta on käsitelty tuomioistuimessa ja siitä on annettu langettava tuomio? Tutkimukseni mukaan lapsi ei ainakaan käytännössä ole oikeutettu vahingonkorvaukseen syntyneestä vahingosta. Vahingonkorvauksen puuttuminen kietoutuu osin yhteen rikosoikeudellisen asianomistaja-aseman puuttumisen kanssa. Koska lasta ei tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa nähdä rikoksen asianomistajana, hän jää jo alkuvaiheessa rikosprosessin ulkopuolelle. Tämän lisäksi Suomen vahingonkorvausoikeus on osittain epäselvä sen osalta, kenen psyykkiset vahingot korvataan. Edelleen lapsen oikeutta korvauksiin heikentää lähisuhdeväkivallan erityispiirteet ja väkivallan jääminen piiloon.¹³³ Kun väkivalta ei tule usein edes viranomaisten tietoon, lapsen oikeuksia on mahdotonta lähteä edistämään.

Suomea voidaan perustellusti kritisoida nykylainsäädännön tilasta koskien lasten oikeuksia heidän todistaessaan lähisuhteessa tapahtuvaa väkivaltaa. Ensimmäiseksi

¹³² HE 88/2018 vp, s. 35.

¹³³ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 29.

kritiikin mittapuuksi tutkimuksessani nostankin jo edellä mainitun Montoyan artikkelin, jossa on tuotu hyvin esille Suomen haluttomuus tehdä naisiin kohdistuvaan väkivaltaan uudistuksia itsenäisesti ilman kansainvälistä painetta.¹³⁴ Oikeutettu kysymys kuuluukin, tuleeko aloite myös lapsen aseman parantamiseen tulla ulkopuoliselta taholta? Toiseksi kritiikin mittapuuksi nousee oikeusvertailu toiseen Pohjoismaahan, Ruotsiin. Ruotsin uudistusten tulisi luoda kovaa painetta vastaaviin uudistuksiin myös Suomessa, mutta viitteitä tähän suuntaan ei ole ainakaan yleisessä keskustelussa noussut esille. Ruotsin kehitys on Suomeen nähden hyvin edistyksellistä, ja lapsen oikeudellinen asema tutkimuskysymyksen tilanteessa täysin päinvastainen Suomeen verrattuna. On kestävämpää, että saman rikoksen tapahtuessa vierusmaissa oikeudelliset lopputulokset eivät ole edes verrattavissa toisiinsa.

Lapsen aseman parantamiseksi keskeisessä asemassa on ennaltaehkäisevä vaikuttaminen puuttamalla parisuhdeväkivaltaan ja vähentämällä sitä käytössä olevin keinoin. Parisuhdeväkivallan vähentyessä myös sitä todistavia lapsia on vähemmän. Väkivallan syihin Suomessa tulisi paneutua entistä enemmän ja siirtää lisää varoja ennalta ehkäisevään työhön jälkikustannusten sijaan. Näkisin, että myös lainsäädäntö voitaisiin nähdä tällaisena ennaltaehkäisevänä toimenpiteenä. Lainsäädännön muutokset voisivat olla yksi keino nostaa parisuhdeväkivalta ja sitä todistavan lapsen kärsimys yhteiskunnallisen keskustelun keskipisteeksi ja lopulta osoittaa painokkaasti teon moitittavuus uudella kriminalisoinnilla. Kriittisesti voidaankin kysyä, miksi rikoslain tunnusmerkistöön ei ole jo tehty tarvittavia muutoksia ottaen huomioon lapsen haavoittuvuus, väkivallan toistuvuus, osapuolten keskinäinen suhde¹³⁵ ja parisuhdeväkivallasta aiheutuvat vuosittaiset suuret kustannukset valtiolle.¹³⁶

¹³⁴ Montoya 2009, s. 335.

¹³⁵ Niemi – Kainulainen – Honkatukia 2017, s. 144.

¹³⁶ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 45.

4.2 Muutostarpeet lainsäädäntöön

Tutkimukseni pohjalta olen vakuuttunut, että Suomen lainsäädäntöön tulisi tehdä lapsen oikeuksia parantavia muutoksia. Kuten lapsen oikeuksien artiklassa 3 todetaan, ”*Kaikissa (...) lainsäädäntöelimien toiminnassa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.*” Muutokset tulisi tehdä sekä rikoslakiin että vahingonkorvauslakiin. Ruotsissa tämä on tehty lisäämällä rikoslakiin kokonaan uusi pykälä. Tämä on nähdäkseni hyvä ratkaisu, koska kriminalisoinnin sanamuodolla nostetaan hyvin esille juurikin lapsi rikoksen uhrina, sekä lähisuhteessa tapahtuvan väkivallan moitittavuus. Koska lähisuhdeväkivalta on hyvin pitkälle omat erityispiirteensä omaava rikos, ehdottaisin ensisijaisesti, että rikoslakiin lisättäisiin Ruotsin esimerkkiä seuraten kokonaan uusi pykälä. Ruotsille tyypillinen ”rauharikos”-nimike ei välttämättä sopisi yhtä hyvin Suomen rikoslakiin ja se voitaisiinkin muotoilla suomalaiseseen lainsäädäntöön sopivaksi. Uutta rikosnimikettä ja pykälää puoltaisi myös lainsäädäntöprosessin vääjäämättä esiin nostama keskustelu ja lapsen aseman nostaminen yhteiskunnallisesti näkyväksi myös tutkimuksen mukaisessa kontekstissa. Uutta pykälää puoltaisi lähisuhdeväkivallassa väkivaltatilannetta edeltänyt jatkumo, joka on perinteiseen pahoinpitelyyn ja vammantuottamukseen verrattuna hyvin erilainen ja omat erityispiirteensä omaava.

Vaihtoehtoisesti voitaisiin pitäytyä nykyisessä lainsäädännössä sitä selkeyttäen. Lapsen rikosoikeudellisen aseman parantamiseksi pykälään pahoinpitely voitaisiin tehdä nimenomainen lisäys, tai säätää pykälä *pahoinpitely lähisuhteessa*, jossa otettaisiin huomioon lapsen psyykinen sairastuminen. Pykälään olisi tärkeää ottaa nimenomainen maininta lähisuhteesta ja lapsesta, jotta rikosoikeudellisella kriminalisoinnilla lapsen oikeus henkiseen hyvinvointiin ja väkivallan rikollinen luonne ja pitkälle ulottuva vahingollisuus tuotaisiin esille. Jos lainsäätäjät katsoisi, että nykyinen pahoinpitelyn säädös on riittävä, pitäisi aloittaa tutkimushanke, jossa pohdittaisiin lapsen rikosoikeudellisen aseman parantamista. Hankkeessa pitäisi tuoda esiin lapsen putoaminen pois oikeuden piiristä tutkimusaiheen mukaisessa tilanteessa ja keinot korjata tämä oikeudellinen ongelma. Tutkimushankkeen tarkoituksena olisi nostaa asia osaksi oikeustieteellistä keskustelua, oikeuskirjallisuutta, ja lopulta lainkäyttöä. Samalla tavalla

voitaisiin muotoilla vaihtoehtoisesti pykälä *vammantuottamus lähisuhteessa*. Tällaiset uudet lainmuotoilut vaatisivat kuitenkin vielä lisätutkimusta ja laajempaa perehtymistä rikosoikeuteen.

Suomen tulisi tehdä tarvittavat muutokset myös vahingonkorvausoikeuden kohdalla. Lapsen oikeus vahingonkorvauksiin tulisi varmistaa samassa hankkeessa yhdessä rikoslain muuttamisen kanssa. Ruotsissa käytössä ollut valtion rikosvahinkokorvaus on ollut hieno parannus lapsen oikeuksiin, mutta näkisin kuitenkin, että rikoksella aiheutetun vahingon on velvollinen korvaamaan vahingon aiheuttaja itse. Ehdottaisinkin, että vahingonkorvauslakia selkeytettäisiin siten, että lapsella olisi oikeus vahingonkorvaukseen hänen todistaessaan väkivaltaa lähisuhteessa. Lisäksi tulisi olla valtion korvausvelvollisuus sen varmistamiseksi, että lapsi saisi hänelle kuuluvan korvauksen siinäkin tapauksessa, että vahingon aiheuttaja olisi maksukyvytön.

Tutkimukseni pohjalta totean, että sekä Suomen rikoslainsäädäntö, että vahingonkorvauslaki ovat puutteellisia tilanteessa, jossa lapsi todistaa sivusta väkivaltaa lähisuhteessa ja vaurioituu psyykkisesti sen seurauksena. Tämän johdosta Suomessa pitäisi aloittaa mitä pikimmin lainsäädäntöhanke, jolla nämä puutteet korjataan. Erinomainen malli rikos- ja vahingonkorvauslain parannuksiin saadaan suoraan naapurimaa Ruotsista, toki Suomen lainsäädäntöön sopivaksi soveltaen.